

APUNTS PER A UNA HISTÒRIA DE LA MAÇONERIA A TERRASSA.

Dels orígens a la persecució del TERMC

A L. :G. :D. :G. :A. :D. :U. :

JOSEP PUY I JUANICO

Doctor en Història Contemporània (UAB)

Recepció i acceptació: octubre del 2024

Resum: Investigar sobre la maçoneria és apropar-se, de forma inevitablement encuriosida, a un món caracteritzat per la connivència, els simbolismes i l'obe-

diència. Es tracta d'una proposta emmarcada per un aprenentatge i formació permanents sense dogmes ni diferències socials. El gran expert José Antonio

Imatge de les pàgines anteriors: Sant
Isidre 77-79. Residència d'Ignasi Bendranes
Ramonedà i seu de la Fraternitat Humana
de Terrassa. Fot. Domènec Ferran

Ferrer Benimeli considera la francmaçoneria com «una escola de formació humana amb el suport de la filantropia i l'educació». Aquest article incideix sobre les tres lògies que trobem a la ciutat de Terrassa en temps de la primera etapa de la Restauració i durant la II República, així com en diferents individualitats i iniciatives amb evidents al·lusions al lliurepensament, la llibertat de culte i el laïcisme.

Les complicitats referenciades obren la porta per seguir escorcollant en àmbits vinculats amb l'organització, connexions i simbologia maçòniques, el protestantisme, l'univers republicà, l'espiritisme, la teosofia, l'anticlericalisme..., sota l'empara del progrés i el cosmopolitisme. Una pretesa i necessària unitat dels diferents corrents esdevingué una sempiterna i pendent reivindicació.

La ferotge i embogida repressió del TERMC –Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo– convertí en fatídic epíleg la trajectòria de molts germans i agrupacions que feren del compromís i la solidaritat les seves pautes de vida i existència. Entre l'aixecament de columnes i la sentència condemnatòria i perversa, a càrrec de les autoritats franquistes, existeix una colpidora combinació de grans anhels i dures adversitats. Aquesta és la història. Massa sovint la crònica d'un fracàs i una persecució.

Paraules clau: Anticlericalisme, exili, grau, laïcisme, lliurepensament, lògia, maçoneria, planxa, republicanisme, ritu, taller, tinguda, triangle, promiscuació, protestant.

Notes for a masonry history in Terrassa: from the origins to the persecution by the TERMC.

Abstract: Researching into masonry means approaching, in an inevitably curious way, a world characterised by connivance, symbolism and obedience. It is a proposal framed by lifelong learning and training without dogmas or social differences. The great expert José Antonio Ferrer Benimeli considers freemasonry “a school of human training with the support of philanthropy and education”. This article focuses on the three lodges that we find in the city of Terrassa in the time of the 1st Restoration and during the 2nd Republic, as well as in different individualities

and initiatives with evident allusions to freedom of thought, freedom of worship and laicism.

The referred complicities open the door to further explore areas linked to the masonic organisation, connections and symbolism, as well as to Protestantism, the republican universe, spiritualism, theosophy, anti-clericalism... under the shelter of progress and cosmopolitanism. An intended and necessary cohesion of the different movements turned into an everlasting and unresolved grievance.

The fierce and brutal repression by the TERMC—Court for the Repression of Masonry and Communism—turned into a fateful epilogue the trajectory of many brothers and groups who adopted commitment and solidarity as a way of life and existence. Between the lifting of columns and the condemnatory and perverse sentence handed down by the Francoist authorities, there is a moving combination of great yearnings and hard adversities. This is the history. Too often the chronicle of a failure and a persecution.

Keywords: Anticlericalism, exile, degree, laicism, freedom of thought, lodge, masonry, plate, republicanism, rite, workshop, meeting, triangle, promiscuation, Protestant

Sí, Terrassa, tú eres grande
porque eres libre y honrada;
porque estás emancipada
del dominio clerical.
Porque animosa y valiente
dijiste con heroísmo:
«¡No cabe el oscurantismo
en un pueblo racional!»¹

Amalia Domingo Soler

1. PREÀMBUL

L'estudi de la maçoneria a la ciutat de Terrassa, entre les darreres dècades del segle dinou i la primera meitat del segle vint (repressió inclosa), esdevé un exercici interessant d'exploració històrica dins l'època contemporània de la població vallesana. Es

CDMH. Narcís Mora. Acreditació del Grau
33. 1923

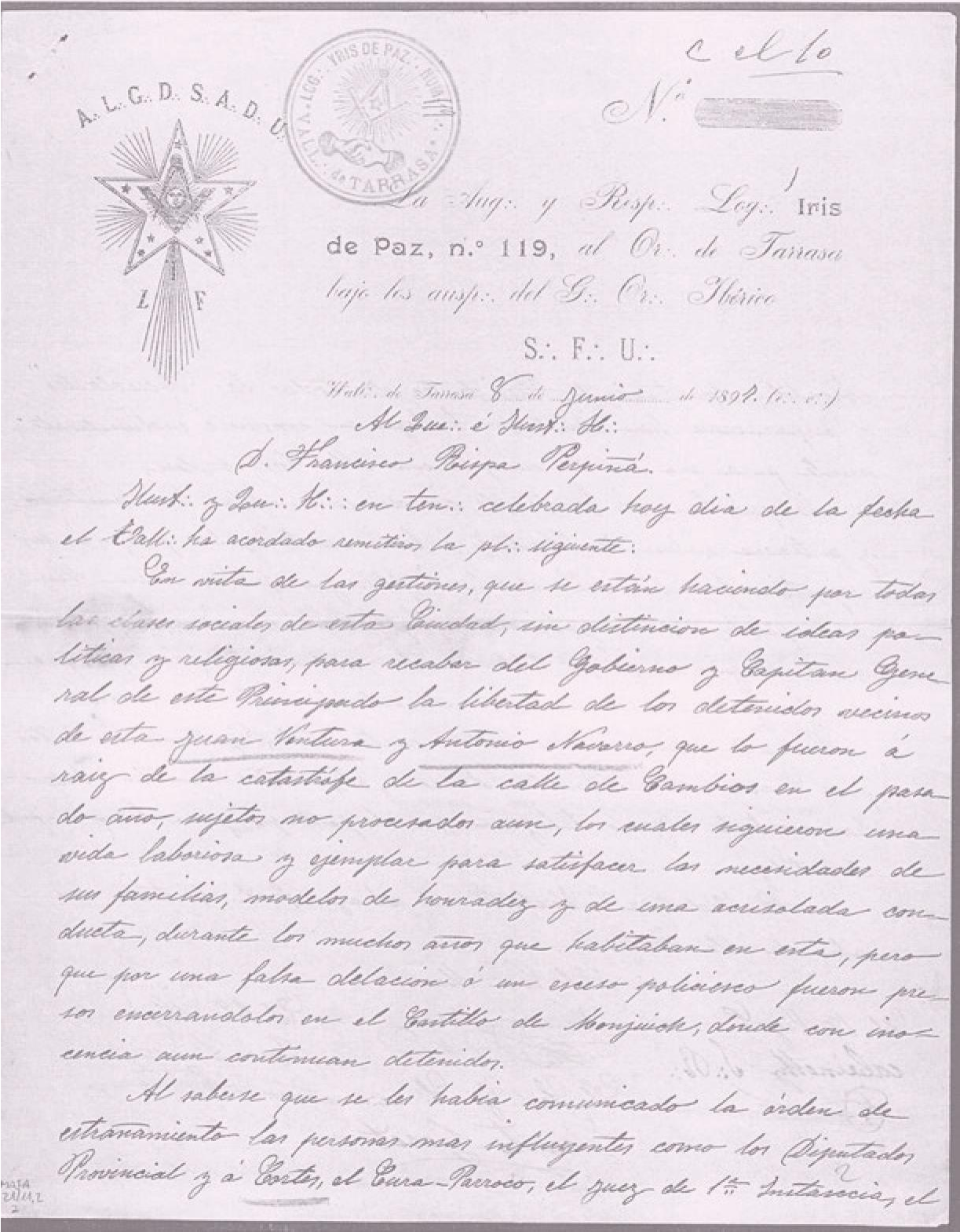
tracta de l'anàlisi del que representà un discurs alternatiu, lliure, valent i progressista, a cavall entre la discreció i les individualitats, davant el relat «oficial» i coactiu de les institucions i mecanismes de poder que majoritàriament situem en temps de la Restauració i de la dictadura de Primo de Rivera.

No es tracta pas de l'estudi d'una suposada Terrassa oculta, misteriosa o enigmàtica. És el desconeixement, o una interpretació «rutinària i mecànica» de la història, el que ens podria portar cap a un viarany erroni, àdhuc sensacionalista, on el rigor, la bibliografia, els centres de documentació i les hermeroteques han de garantir la metodologia i el recorregut adequats per conèixer una vessant del tot captivadora.

El seguiment de les activitats de la maçoneria, amb notable discontinuïtat a Terrassa però amb el compromís i complicitat dels seus pocs integrants, planteja algunes reflexions que acompanyen el relat d'aquest article. D'antuvi referenciem un context genèric i breu per situar els primers passos de la seva presència. La ciutat tindria en l'inici dels anys vuitanta al voltant de 12.000 habitants i maldava per obrir-se camí vers una embastada modernitat malgrat les polièdriques dificultats que envoltaven la seva voluntat de creixement i transformació.

L'any 1877 havia aconseguit el títol de ciutat després de la perseverança de l'alcalde liberal Jaime Vallhonrat (1869-1877). Disposava d'institucions importants com eren l'Institut Industrial (1873), la

Lògia Iris de Paz. Carta on es reivindica la
innocència dels terrassencs empresonats
Juan Ventura i Antonio Navarro en relació
a l'atemptat del C. de Canvis Nous. 1897.
CDMH

Caixa d'Estalvis (1877) i el Banc de Terrassa (1881) i més endavant arribà la Cambra de Comerç (1886). La inestabilitat i l'enrenou en la governança de la ciutat sovintejaven en una població que hagué d'esperar fins a l'any 1887 –la reina regent signava la divisió el 29 de desembre de 1886– per disposar del seu propi districte electoral separat del de Sabadell i poder defensar amb contundència els seus interessos polítics i econòmics en el Congrés dels Diputats de Madrid.

Les primeres eleccions amb la corresponent reestructuració territorial van ser l'any 1891. Els pobles que en formaven part eren: Castellbisbal, Ullastrell, Viladecavalls, Matadepera, Mura, Rellinars, Talamanca, Vacarisses, Olesa de Montserrat, Rubí i Sant Pere de Terrassa. Alfons Sala debutà com a candidat en les eleccions del 5 de març de 1893. Fou diputat a les Corts de Madrid, defensant el districte de Terrassa, entre 1893 i 1922, amb l'excepció del període situat entre 1907 a 1910, corresponent al temps de Solidaritat Catalana.

Els alcaldes eren escollits per reial ordre, amb alguna excepció, com va ser el cas de Joaquim Marinel-lo Bosch (1838-1901) gràcies a l'entrada del Partit Liberal en el govern de la nació i els seus retocs en el procés d'elecció de la màxima autoritat municipal per part dels regidors. Era membre del Partit Republicà Federal i fou batlle de Terrassa en el període comprès entre juliol de 1883 i juliol de 1885 sota el regnat d'Alfons XII (1875-1885). Pràxedes Mateo Sagasta, cap del Partit Liberal-Fusionista, i els liberals-conservadors José Posada Herrera i Antonio Cánovas del Castillo ocuparen, successivament, la presidència del govern de l'Estat durant el mandat municipal de Joaquim Marinel-lo.

En aquell temps podem encabir l'activitat i/o iniciatives de la que va ser la primera lògia de la ciutat coneguda amb el nom d'Integridad Egarense (GODE). El context polític i cultural li eren favorables. Joaquim Marinel-lo tornà l'any 1891 al capdavant de l'alcaldia durant un parell de mesos.

El liberal Narcís Argemí l'havia precedit al capdavant del consistori entre 1881 i 1883. Un altre liberal com va ser Isidre Torras-Falguera i Riera el va succeir de forma breu a meitats de 1885, i després arribà el torn de Domènec Domingo i Margarit (1847-1908), alcalde de forma provisional i posteriorment definiti-

va entre 1885 i 1890. Va ser el cap del Partit Possibilista d'Emilio Castelar i després esdevingué un membre compromès en l'univers de la candidatura salista.

Marinel-lo Bosch va ser una persona de gran capacitat intel·lectual. Els seus vincles i acords amb els conservadors de la ciutat, que li permeteren arribar a l'alcaldia, li provocaren moments de tensió i conflicte dins el panorama de la política local. Va ser el fundador i primer president (1879-1883) de l'Ateneu Terrassenc (1879-1898). L'entitat ocupà diferents emplaçaments i la sala d'actes s'ubicà en la seu on trobem la Nova Jazz Cava.

La institució cultural va néixer el 23 d'agost de 1879 amb el nom d'Ateneu Lliure i prengué després el nom definitiu fins a la seva dissolució. Hem de suposar la bona sintonia de l'Ateneu amb els germans “no adormits” d'aquell temps. Els darrers deu anys (1888-1898) foren de gran activitat i esplendor. Les diferències polítiques i de gestió dins la junta de l'Ateneu condemnaren l'entitat a una irremeiable i desconcertant cloenda malgrat el seu dinamisme, projecció i compromís amb la ciutat.

Joaquim Marinel-lo va ser el primer alcalde republicà de la ciutat, malgrat que aquella fita no va portar, ans al contrari, un bri d'esperança en la unitat i consens del republicanisme local de cara als propers anys. La pretesa unitat del republicanisme fou constant i, massa sovint, estèril. Xavier Marcet ho detalla de forma clara: «El 1886 el republicanisme terrassenc estava absolutament fragmentat i la tensió política local s'havia incrementat notablement. La majoria dels dissidents formaven el seu propi partit i, de vegades, obrien un casino.»² Joaquim Marinel-lo va aconseguir un conveni entre l'Ajuntament i el Col·legi Terrassenc per poder subvencionar els estudis de batxillerat a aquells alumnes pertanyents a famílies amb pocs recursos. En el començament del seu mandat va tenir lloc la inauguració (01/07/1883) d'una magna exposició local a la seu del Reial Col·legi Terrassenc dins el programa de la festa major de la ciutat.

Alfons Sala i Argemí, amb vint anys d'edat, era el secretari d'aquella iniciativa. La mostra comptà amb el suport de l'Institut Industrial i la presidència d'Ignasi Amat i Galí. El certamen tenia tres seccions: indústria, agricultura i belles arts i ensenyament. Hi

hagué més de dos-cents expositors. El gran èxit d’assistència obligà a prorrogar-lo fins al 15 de juliol.

Va ser un pas molt important, sens dubte excepcional, en la projecció d’una ciutat que encara presentava nombrosos temes pendents en àmbits com la millora i reglamentació de les condicions de vida i de treball de la classe obrera, la salubritat de places i carrers, l’escolarització de la mainada o les condicions dels seus habitatges, entre d’altres.

Faltaven encara uns quants anys per a una transformació més profunda i continuada que anés acompanyada d’importants canvis tecnològics i industrials, pel gran avenç formatiu que suposà l’arribada de l’Escola Industrial (1902) o pels canvis territorials i polítics, àdhuc demogràfics, que representà l’annexió del poble de Sant Pere de Terrassa (1904).

2. INTEGRIDAD EGARENSE

Fou la primera lògia malgrat que disposem de reduïdes informacions³. En bona mesura, ens movem en el terreny de les hipòtesis. Pertanyia al Gran Orient d’Espanya (GODE) i es va crear, possiblement, entre 1882 i 1883 amb el número 217 dins la relació de tot l’Estat, tenint en compte que a Catalunya hi havia 47 tallers. El GODE fou dissolt el 1889 i després d’unir-se al Gran Orient Nacional d’Espanya (GONE) va donar pas al Gran Orient Espanyol (GOE).

La brevetat de funcionament de la Integridad Egarense ens la indica el llistat del GOE (1890) on ja no apareix en la corresponent relació de lògies i triangles. La lògia Porvenir, núm. 298 de Rubí, i Osiris, núm. 184 de Sabadell, se situen també en la relació que el GODE oferia entre 1881 i 1889.

El coronel Jaume Sanfeliu Codina⁴ (El Prat de Llobregat, 1839 – Sant Martí de Provençals, 1899) fou el Venerable Mestre –V.M.– d’aquell taller. Va ser el comandant militar de la ciutat de Terrassa entre el desembre de 1879 i el mes de gener de 1884. Alhora també era responsable de la subinspecció dels batallons de dipòsit de Catalunya.

Després del seu pas per Terrassa fou enviat a la Seu d’Urgell –gener de 1884–, on una breu estada va precedir la seva darrera destinació com a governador militar

del cinquè districte de Mindanao, a les illes Filipines. A la capital de l’Alt Urgell va intentar, de forma infructuosa, posar en marxa un taller de l’augusta institució.

La presència de militars, majoritàriament oficials, dins la maçoneria era un fet força habitual, amb graus i responsabilitats de primer nivell. La seva vinculació era important i alhora reclamava una actitud discreta, diguem-ne secreta, per la seva condició d’uniformats i sota la permanent sospita i crònica acusació de ser protagonistes de possibles revoltes, pronunciaments o trames conspiratives. Fou el cas de la insurrecció republicana de 1883 amb la corresponent repressió i purga dins la institució militar. Preocupava entre molts dels germans: «El tema de les persecucions de què eren objecte els militars maçons i de les mesures governamentals contra les societats secretes.»⁵

Un exemple ben proper de relació entre milícia i maçoneria va ser el de Francesc Rispa i Perpiñà, militar, federalista i diputat per Tarragona. Fou Gran Mestre del Gran Orient Ibèric (GOI). Esdevingué el destinatari d’alguna de les missives corresponents a la segona lògia terrassenca coneguda com a Iris de Paz. El motiu era la campanya solidària que suplicava la petició de revisió de les sentències del Procés de Montjuïc, durant els anys 1896-1897, després de l’atemptat del carrer de Canvis. Nous –processó de Corpus– que havia patit la ciutat de Barcelona el diumenge 7 de juny de 1896.

La lògia sabadellenca Osiris comptà amb un militar com a Venerable. Fou creada el 1881 per Tomàs Viladot i Rovira i va funcionar fins al 1898. El 1903 va reprendre les seves activitats⁶. La lògia Cosmopolita de Barcelona estava composta majoritàriament per militars. Trenta-sis membres de l’exèrcit ocupaven diferents càrrecs en les lògies catalanes durant la dècada dels anys vuitanta del segle dinou⁷.

«Casamicciola non esiste più»

El Venerable Mestre Jaume Sanfeliu, al capdavant d’Integridad Egarense, va promoure una subscripció per fer una recaptació monetària per ajudar les víctimes de l’important terratrèmol que va patir l’illa italiana d’Ischia, la qual forma part de l’arxipèlag napolità o Campano. El desastre va tenir lloc durant la nit del 28 de juliol de 1883. La població balnearia de Casamicciola va ser la més perjudicada, amb 2.333 morts i el 80% dels seus edificis destruïts. Fou una

Narcís Mora Sais (Terrassa, 1863-?)

tragèdia d’una gran magnitud en tots els sentits. El desconcert i l’abatiment, entre els habitants de l’illa i les autoritats italianes foren del tot impressionants⁸.

Jaume Sanfeliu lliurà, a principis de 1884, la quantitat de 1.456,22 pessetes al cònsol d’Itàlia a Barcelona perquè gestionés la seva entrega i repartiment entre la població damnificada. El gest solidari de la lògia terrassenca s’avé amb l’esperit benefactor, generós i assistencial que sempre ha desenvolupat la maçoneria. N’oferirem més exemples. L’any 1881 es creà un Directori Maçònic de Beneficència amb la intenció de vehicular i posar en ordre la majoria de les iniciatives filantròpiques i assistencials⁹.

3. LA COMPLICITAT ENTRE EL PROTESTANTISME, LA MAÇONERIA I EL REPUBLICANISME A LA VILA DE RUBÍ: UN ANTECEDENT A CONSIDERAR

Les iniciatives d’ajut, col·laboració i suport foren sempre importants però també revestides d’una gran

diversitat en les seves causes, contingut i conseqüències. El context històric, així com el compromís i capacitats dels impulsors, poden explicar l’heterogeneïtat d’aquesta temàtica. La història dels orígens i evolució de l’activitat de la maçoneria a la vila de Rubí i la implicació social i espiritual dels seus germans mereix la nostra atenció dins d’aquest treball.

La Societat de Socors Mutus La Fraternitat, nascuda el 1883, és un exemple a tenir en compte en l’àmbit solidari i protector que es visqué en aquella localitat. El pastor protestant Francesc Albrícias fou un dels fundadors. L’augment de socis va ser considerable amb el pas dels anys. Pere Aguilera, dirigent rabassaire, en va ser el president en temps de la dictadura de Primo de Rivera.

La veïna població de Rubí ens ofereix en una primera etapa, i durant les dues darreres dècades del segle XIX, una proposta de vincles i complicitats interessants que es repetirà en altres localitats del país i de l’Estat. Es tracta de la positiva relació entre republicanisme, francmaçoneria i, per extensió, amb el protestantisme, amb el resultat d’un nombre destacat d’intervencions pedagògiques, laïques i associatives. L’expert José Antonio Ferrer Benimeli comenta: «*Existen unas profundas relaciones de sintonía y proximidad, dándose la característica de que en aquellas ciudades donde el republicanismo fue fuerte existía a su vez una sólida implantación de la masonería.*»¹⁰ Francesc Albrícias Bacas (1856-1934) va ser mestre i pastor metodista que resultà decisiu en l’impuls de la col·laboració republicano-evangèlica-maçònica a la ciutat vallesana. El pastor Albrícias va arribar a Rubí el 1881 i marxà de manera forçada, quasi a corre-cuita, el 1888 per les greus acusacions i difamacions vers la seva persona per part de sectors catòlics de la vila.

Felip Armengol (1883-1885) i Joan Riba (1885-1890) foren els alcaldes republicans d’aquell període. En la història de la maçoneria de la ciutat de Rubí ens trobem amb tres noms destacats que cal tenir ben presents: Francesc Albrícias Bacas, Josep Palet i Riba –Palet de Rubí– (1845-1908) i Ramon Ratés Martín (1884-1977). La seva aproximació biogràfica esdevé una fidel i necessària radiografia de la història contemporània de la ciutat.

Imatge de les pàgines anteriors: El Sr. Jinarajadasa -president de la Societat Teosòfica Mundial- amb els nois de la Taula Rodona i alguns representants de la Branca Bhakti en la seva visita a Terrassa. 1934. Font. Joan Farran

Rubí esdevingué el paradigma de l'avinentesa entre evangèlics i maçons. Albrícias va ser el gran inspirador en els anys que hi va residir. Fundà l'església i una escola. L'activitat docent –gens exclusiva per als fills de la comunitat protestant– al costat de la religiosa era molt habitual dins el món evangèlic. Endegà el projecte d'un periòdic republicà *El Rubinense* (1883). Participà amb Josep Palet en la fundació del Casino Rubinense (1884-1902), que després canvià el nom pel de Centre Democràtic Republicà (1902-1939), i intervingué en la creació de la lògia Porvenir (1884-1899)¹¹. El pastor Albrícias estigué present en nombroses iniciatives i propostes de col·laboració amb els sectors progressistes i anticlericals de la vila. Va deixar una gran empremta. També ho havia fet en el seu pas per Monistrol de Montserrat entre els anys 1877 i 1879. Fou una persona molt estimada entre els integrants de la comunitat de la població bagenca. Les tasques i mestratge com a pastor, docent i germà varen ser molt notòries.

Val a dir que l'activitat evangèlica a Monistrol fou important i pionera. Va ser una vila capdavantera en el culte protestant (1870) gràcies al colportor Manuel Jiménez Calvo. La comunitat comptà amb pastors de gran reconeixement com foren Albrícias, Josep Joaquim Rial i Antoni Estruch. Amb el temps esdevingué una de les poques seus de l'Església anglicana a Catalunya, instaurada a l'Estat a partir del 31 octubre de 1880. Es coneix per Iglesia Española Reformada Episcopal (IERE).

El pastor Antoni Estruch i Simó va tenir un protagonisme molt significatiu, com a religiós i docent, en l'etapa viscuda a Monistrol (1895-1903). Fou mestre del nen Samuel Morera –que seria un convençut maçó, compromès republicà i alcalde de Terrassa en diferents períodes entre 1931 i 1937– en el temps que la família visqué en la localitat del Bages. Després es traslladarien a Terrassa, on van viure, en diferents etapes, als carrers Cremat, Serrano i Topete, que fou la llar definitiva.

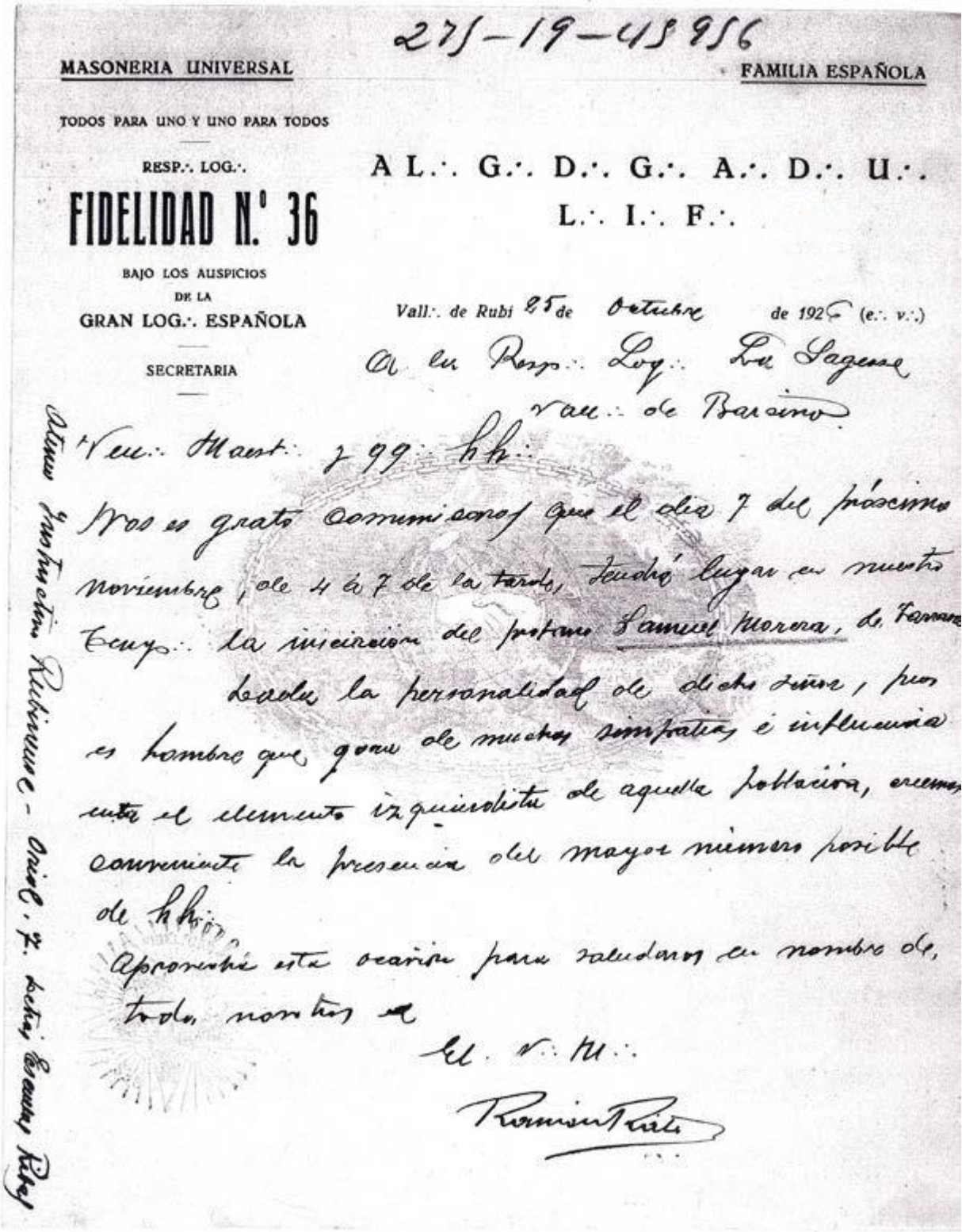
Els ensenyaments rebuts a l'escola del carrer Manresa de Monistrol van influir en la llarga trajectòria de responsabilitat i compromís amb la maçoneria. Samuel Morera es va iniciar a Rubí –lògia Fidelidad

núm. 36– per després formar part del Triangle, i posterior lògia Prat i Armengol de Terrassa, a mitjan la Segona República. Les seves activitats com a germà continuarien durant l'exili mexicà a partir de 1942¹³. El protagonisme i la connivència d'alguns pastors protestants van tenir una especial incidència i rellevància en les comunitats d'alguns pobles o ciutats. L'avinentesa entre protestantisme i maçoneria fou important a Rubí, Monistrol, Sabadell, Figueres o l'Escala. Nombrosos evangèlics també formaven part de diferents lògies. En la petita localitat costanera de l'Alt Empordà, la comunitat baptista (1883), amb una primera seu a l'antic carrer de l'Escorxador, i la lògia Fraternidad, núm.188 (1886), palesaren una important col·laboració. Val a dir que el pastor Samuel Vila (1902-1992), responsable de l'Església baptista Ebenezer de Terrassa i bon amic de Samuel Morera, va tenir una estreta i perllongada relació amb els evangèlics escalencs.

4. TORNEM A TERRASSA

El protestantisme va arribar molt més tard a Terrassa i el republicanisme no oferí un discurs amb voluntat aglutinadora, del tot influent, fins als primers anys del segle vint. La Casa del Poble –la primera del país– del carrer Cremat i la Fraternitat Republicana (1903) significaren un punt d'inflexió i de conseqüències positives en el desplegament cultural, polític i ideològic dels sectors progressistes vallesans durant les primeres dècades del segle vint.

S'obria una finestra a la tolerància i la defensa de la llibertat de cultes davant una ciutat que arrossegava el llast d'una extrema endogàmia socioeconòmica i política en el marc d'una escenografia marcada pel paternalisme i el «control» de les urnes. El pes de l'Església catòlica era molt important i escampat arreu amb una gran capacitat de mobilització. El dogmatisme clerical era el gran objectiu a combatre malgrat les dificultats en els recursos i les estratègies. Juli Colom ho especifica molt bé: «El clericalisme no es limitava a imposar unes determinades creences. Tenia una finalitat clarament política. Lluny de reconèixer la primacia del poder civil sobre l'eclesiàstic, el

Imatge de les pàgines anteriors:
Lògia Fidelidad, 36 Rubí. Invitació a la sessió
d'iniciació de Samuel Morera. 1926. FBM

catolicisme intransigent condemnava el liberalisme present als diversos corrents democràtics.»¹⁴Tot això podria ajudar a entendre un panorama caracteritzat per la discontinuïtat i el limitat activisme de la franc-maçoneria si parlem d'un taller organitzat. Tanmateix es consolidà el protagonisme, la complicitat i la participació d'altres alternatives, amarades en la defensa del lliurepensament, l'anticlericalisme i la recerca de noves vies d'exploració personal, solidària i espiritual com foren l'espiritisme i la teosofia. Els vincles entre les diferents opcions eren inqüestionables.

Terrassa va tenir molts seguidors d'Hippolyte Léon Denizard Rivail –conegut amb el pseudònim d'Allan Kardec (1804-1869)–, pare internacional de l'espiritisme. També foren molts els seguidors dels postulats inspirats en la difusió de les teories teosòfiques d'Helena Blavatsky (1831-1891). El moviment espiritista arrelà amb molt força a la ciutat. L'any 1872 es creava la Fraternitat Humana amb seu al carrer Topete, 63, i posteriorment al carrer de Sant Isidre, 77.

Miquel Vives i Vives (1842-1906) fou l'ànima del moviment, amb influència i seguidors molt més enllà de la ciutat de Terrassa. S'envoltà de gent compromesa com van ser Jacinto Rovira, Quintín López o Amalia Domingo Soler. També tenim constància d'una societat espiritista coneguda com a Llum del Progrés, nascuda el 1907, localitzada al carrer del Vall.

Domènec Armengol i Ballbè (1881-1962), home de gran confiança de Samuel Morera durant la Segona República i exiliat a Castellnou d'Arri (Aude) va ser un dels principals continuadors de l'espiritisme local amb una notòria difusió dels seus principis. Presidí Fraternitat Humana i va fer conferències arreu de Catalunya. Va publicar una munió d'articles en revistes com *La Voz de la Verdad*, *Luz y Unión*, *Nueva Era* i *La Luz del Porvenir*. El seu primer escrit el motivà el desencarnament d'Amàlia Domingo Soler (29/04/1909).

Miquel Vives era conegut per la seva extrema bondat. Exercia la caritat més autèntica vers la gent necessitada i mancada de recursos. Era conegut com «l'apòstol del bé» i el seu enterrament a la ciutat de Terrassa fou una immensa demostració de l'es-

tima, afecte i consideració per part de la gent més humil i desvalguda de la ciutat vallesana¹⁵.

A la ciutat de Terrassa se celebraven, anualment, unes trobades en honor i recordança d'Allen Kardec i Miquel Vives amb diferents actes de germanor i amb la gent vinguda d'arreu¹⁶. Espais com la Coral dels Amics, la Joventut Terrassenca, el tros dedicat al cementiri civil, la masia de Can Poal o l'immoble del carrer de Sant Isidre, propietat de la família Bendranas, eren punts de referència, pelegrinatge i reunió d'aquelles convocatòries.

Ignasi Bendranas i Ramoneda (Terrassa, 1843-1923) va ser un potentat fabricant que destacà per la seva generositat, altruisme i filantropia. Estava vinculat amb Fusió Republicana. En el seu estatge acollí la seu de la Fraternitat Humana i també l'entitat Defensa Civil, dedicada a la gestió dels enteraments civils entre els defensors de la llibertat de cultes. Sempre atengué la gent més necessitada més enllà de les festes anuals en honor dels pioners de l'espiritisme.

Fou un dels impulsors de la Branca Bhakti de Terrassa, pertanyent a la Societat Teosòfica Espanyola. Una de les primeres juntes directives estava formada pel matrimoni format per Emília Vilalta i Casals –presidenta– i Pau Corbera, Carme Bendranas, Magdalena Martí, Leonor Salellas, Catalina Guilleumas, Carmen París i Joan Ros Valls.

La Branca Bhakti fou activa a partir de 1914 i estava situada al carrer de Sant Gaietà, 13-15¹⁷. No deixà mai d'organitzar cursos i activitats, tampoc durant el període de la guerra d'Espanya, quan el carrer on tenien la seu prengué el nom de Josep Sunyol¹⁸. La Sra. Vilalta fou presidenta fins al seu traspàs, el dia 3 de gener de 1938.

Hi havia notables vincles entre la maçoneria i el món teosòfic fundat per Helena –Madame– Blavatsky l'any 1875. Pere Cabasa havia estat germà de la lògia Iris de Paz i la seva esposa, Ignàsia Trullàs, era membre de la branca terrassenca. La família Bendranas s'hi trobava molt ben representada i la participació femenina va ser molt important, ja que el 75% dels seus membres eren dones. Hi havia 22 branques repartides per tot l'Estat. La seva presèn-

Josep Macias Puig (1910-1937). Integrant de la lògia Prat i Armengol de Terrassa. CDMH

cia a Sabadell i Manresa fou més tardana. La branca més antiga corresponia a Madrid (1893) i la segona a Barcelona –Branca Arjuna– (1908).

Dins l'àmbit protestant, no va ser fins a l'any 1911 que s'endegà una reduïda activitat evangèlica a la ciutat. L'església anomenada El Salvador, adscrita a l'IE-RE, començà el seu recorregut el 1913 amb una capella situada al carrer Topete. La darrera seu (1934) es trobava al núm. 56 del carrer del Pare Llaurador.

El 1914 hi hagué una representació terrassenca a la Convenció Evangèlica de Barcelona celebrada al Palau de Belles Arts. Haurien de passar deu anys fins que nasqué una comunitat evangèlica baptista que comptà amb un important temple, inaugurat el 15 d'agost de 1925, situat al carrer Galvani del barri de Ca n'Aurell. El pastor Samuel Vila fou l'ànima d'un projecte religiós, compromès, intel·lectual i solidari que es consolidà amb el pas dels anys i que el 2024 ha commemorat el centenari de la seva existència¹⁹.

5. ANTICLERICALISME I LLIUREPENSAMENT: TOTHOM AL MÍTING DEL RETIRO!*

El diumenge 8 de desembre de 1889 va tenir lloc al Teatre del Retiro del carrer del Pantà de Terrassa un important míting en defensa del lliurepensament, el racionalisme i la dignitat humana. L'històric auditori acollí importants trobades i mobilitzacions socials al llarg dels anys.

La trobada mostrà un contundent caràcter reivindicatiu i de protesta en resposta a la influència, accions i protagonisme del catolicisme terrassenc i davant la manifestació convocada pels «mes grossos xupópteros del clericalisme espanyol»²¹ amb la presència i participació del bisbe de la diòcesi. Les convocatòries populars i reivindicatives es feien, habitualment, en el teatre del carrer del Pantà. Les mobilitzacions promogudes per les institucions econòmiques i els prohoms de la ciutat tenien lloc al Teatre Principal.

Des del diumenge 24 de novembre fins al dia de la Puríssima, data del míting popular i anticlerical, se celebrava a la parròquia del Sant Esperit el que es coneixia com la Santa Missió. Es tractava d'una sèrie d'actes de mobilització i homenatge vinculats amb l'arribada a Terrassa dels pares missioners Matas, Domènec i Morell. El bisbe Jaume Català i Albosa, pertanyent a la diòcesi de Barcelona, participà en algunes de les diferents funcions²².

Hem de convenir que la capacitat de convocatòria de l'Església catòlica era molt gran. Enric Escofet Xercavins ho defineix molt bé quan comenta sobre un llarg període (segles XIX i XX) «de grans celebracions religioses, novenaris, predicacions missionals, pelegrinatges i romeries i concentracions de tot tipus per celebrar diades o efemèrides[...]»²³.

Des de la tribuna d'oradors es defensà la lluita contra tota mena de dogmes. Va ser una demostració multitudinària i una crida a la complicitat de tots els defensors dels postulats anticlericals per frenar el catolicisme i el capitalisme, ambdós anaven de bracet, i tenallaven d'allò més el pensament i la butxaca de les classes populars. Mai s'havia vist una assistència tan gran. El públic s'engrescà amb les convincent intervencions de persona-

L'excalcalde Samuel Morera i la seva
acreditació com a membre de la Lògia
Libertad 233 de Mèxic. 1942. FBM

litats rellevants vinculades al moviment anarquista i/o maçó. Parlaren Anselmo Lorenzo, Soledad Gustavo, Pere Esteve, Fernando Tarrida del Mármol i Odón de Buén.

La gran participació, així com el renom i compromís dels oradors, va aconseguir un resultat prou reeixit i un punt d'inflexió en la història reivindicativa de les classes populars i progressistes de la ciutat. Les referències i crida a la participació de la maçoneria eren el preludi de futures intervencions, algunes immerses en el més estricte anonimat, i de les activitats de la lògia Iris de Paz dins la darrera dècada del segle dinou.

Sota la terminologia i aixopluc dels «liberals» de Terrassa es va fer un «llamamiento a todos los anarquistas, socialistas, ateos, materialistas, masones, demócratas y espiritistas, tanto del sexo femenino como del masculino»²⁴. El míting va comptar amb un protagonisme inqüestionable del món àcrata però es va insistir en la seva transversalitat organitzativa, car els possibles representants de la maçoneria i l'espiritisme eren integrants de ple dret d'un necessari front comú davant el dogmatisme i l'autoritarisme clerical on no mancaren les referències acusatòries vers l'orde dels jesuïtes i el clergat regular en general:

*Las sotanas son fuertes aún, es verdad; los jesuitas con su audacia maquiavélica tratan de ver si pueden ganar la opinión pública, pero se equivocarán, porque todos sus manejos y conspiraciones se estrellarán ante la demoledora piqueta de la razón y del derecho*²⁵.

Anselmo Lorenzo manifestà que aquella trobada significava una clara resposta a tota mena d'imposició dogmàtica i una evident dignificació del pensament:

[...] si lo lliurepensament no vol mereixer la qualificació de catolicisme al revés, deu combatre la religió, l'autoritat y lo capitalisme. Lo nostre enemich no es únicament lo capellà sinó també lo governant y lo burgès[...]»²⁶.

En aquells anys a Terrassa es desenvoluparen dos suposats corrents al voltant de la defensa de les iniciatives dels grups lliurepensadors²⁷. L'exitós míting del carrer del Pantà esdevingué un important referent en anys successius. Per un costat existia el grup de la Tabla de Salvación. Eren propers a la figura de l'exescolapi igualadí Bartomeu Gabarró (1845-1926), que liderava la Unió Espanyola de la Lliga Universal Anticlerical de Lliure-

pensadors. El seu autoritarisme i demagògia fou la causa d'algunes crisis importants en algunes localitats.

A la comarca hi havia representació a Castellar del Vallès, Rubí –El Progreso Laico– i Sabadell. A Terrassa se'n va sol·licitar la legalització a primers de novembre de 1887 sota l'empara de la llei d'associacions, de 30 de juny de 1887, promoguda pel govern presidit per Práxedes Mateo Sagasta. Era una agrupació amb voluntat benèfica i sobretot pedagògica, sempre allunyada de tota influència religiosa. Pere Vila i Esteve Mas eren els seus promotors. Miquel Vives i els seus simpatitzants estaven en aquesta línia de pensament.

L'altra proposta fou la del grup Garibaldi, que se situava fora de l'òrbita de la Lliga Universal. La seva existència correspon a 1892. El seu perfil anticlerical era molt contundent i alineat amb altres grups de lliurepensadors de la comarca. Defensava els enterraments civils, la posada en marxa d'una societat de socors en cas de malaltia i l'experiència dels àpats de promiscuació²⁸, on se servia carn en abundància en el dinar del Divendres Sant, tot i que el precepte catòlic ho prohibeix.

Era una pràctica que sovintejava dins i fora de les lògies. Acabaven sent unes jornades festives i d'oberta provocació, rèplica i protesta davant el poder i la influència de l'Església catòlica. El grup Garibaldi participà en el Congrés Universal de Lliurepensadors de Madrid del mes d'octubre de 1892, on tingué un protagonisme destacat Francesc Ferrer i Guàrdia.

6. LA POLÈMICA A L'ENTORN DE L'ARRIBADA A TERRASSA DELS GERMANS DE LA DOCTRINA CRISTIANA (1893)*9

El problema de l'atenció educativa dels infants pertanyents a la classe obrera era molt greu i important. Terrassa arrossegava una mancança crònica de places escolars, majoritàriament gratuïtes i nocturnes, que donessin resposta a les necessitats més bàsiques d'una part important de la població més humil i desvalguda.

Rafel Aróztegui ha fet un treball exhaustiu per escatir com va ser l'arribada dels Germans de la Doctrina Cristiana gràcies a la iniciativa de la Junta de Propaganda Catòlica de la ciutat. En el seu estudi

ofereix l'accés a la correspondència prèvia entre el prior del Sant Esperit –Josep O. Roig i Marcer– i el general de la Congregació de les Escoles Cristianes, germà Joseph Josserand. El conveni de fundació de l'escola porta la data del 20 d'agost de 1893.

Els Germans de la Salle iniciarien les seves activitats docents a Terrassa el dilluns 4 de setembre de 1893 en un immoble situat en el núm. 83 del carrer

del Nord. El 19 de juliol de 1896 es varen traslladar al carrer Sant Jaume cantonada amb el carrer Puig Novell. Aquell emplaçament durà fins al 31 d'agost de 1901, data en què abandonarien la ciutat. Les discrepàncies entre la Junta i la Superioritat de la Congregació foren la causa de la curta estada de la institució religiosa francesa. El 16 de setembre de 1901 els Pares Escolapis reiniciaven la seva activitat

Quadre I. Germans que formaven la lògia Iris de Paz. Tarrasa, 1 de enero de 1898

CDMH. SE-MASONERÍA_A.C.621_1.EXP.11

nom	edat	estat	professió	naturalesa	domicili	nom simbòl.	grau	càrrec
Narciso Mora	35	casado	comercio	Tarrasa	Paja, 7	Galileo	18	Ven. Maes. .
Pedro Cabasa	38	“	jornalero	“	S. Pablo, 9	Hugo	3º	1r Vigilante
José Trilla Coral	67	“	empleado	Ventosas	Rincón, 9	Prim 1º	14	2º Vigilante
José Feliu	26	soltero	procurador	Tarrasa	Valle, 77	Pelayo	3º	Orador
Federico Trullàs	21	“	comercio	“	Rincón, 9	Fortuny	3º	Secretario
José Tey	38	casado	“	Gracia	S. Cayetano	Garibaldi	3º	Tesorero
Jacinto Gasset	46	“	“	Tarrasa	Pantano, 47	Figueras	9º	Primer Experto
Jaime Roselló	47	“	jornalero	Mahon	S.Marian, 179	Cabrinetty*	3º	Hospitalario
Valentín Aligué	43	“	cafetero	Tarrasa	S. Pedro	Zorrilla	3º	Guarda Templo
Antonio Boada	51	viudo	comercio	“	Norte, 27	Arjona	2º	
Jaime Pujol	28	casado	jornalero	S.An.Palomar	Cervantes, 35	Villacampa	2º	
Lorenzo Purull	61	“	labrador	Tarrasa	Mayor, 63	Prim 3º	1º	
José Vellsolà	32	“	soguero	“	Rutlla	Demófilo	1º	

(*) Josep Cabrinetty i Cladera (1822-1873), heroi de l'alliberament de Puigcerdà en mans dels carlins.

-**ALIGUÉ i MASSANA, Valentí** (Terrassa, 1854 - ?). Partit: Progressista/Fusió Republicana. Càrrecs: Comitè Progressista,(1884); secretari del Comitè de Coalició Republicana (1890); Comitè de Fusió Republicana (1900); Comitè Electoral (eleccions municipals 1901); president del Comitè de Fusió Republicana (1902); Comitè de la Federació Republicana (1903). Professió: botiguer (1903), teixidor (1905).

Vegeu: JULI COLOM. *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa. De la I República a la Setmana Tràgica*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2003, p. 469. ; GUILLEM-JORDI GRAELLS. *El petard contra en Sala*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2024, p.364

-**CABASA i ALMIRALL, Pere** (Terrassa,1858-1901). Casat amb Ignàsia Trullàs i Guix. Partit: Centralista; Fusió Republicana. Càrrecs: president del Comitè Centralista (1895); redactor d'*El Pueblo* (1895-1896); president del Comitè de Fusió Republicana (1897). Professió: teixidor; drapaire. JULI COLOM. *Op. cit.*, p. 473.

-**TEY i BOFILL, Josep** (Gràcia, 1859). Partit: Federal. Càrrec: regidor (1897-1901). Professió: industrial. JULI COLOM. *Op. Cit.*, p. 491.

-**TRULLÀS, Frederic** (Terrassa, 1878 - ?). Partit: Fusió Republicana. Càrrec: Junta del Cercle Republicà (1902). JULI COLOM. *Op. Cit.*, p. 492.

-**VELLSOLÀ i AYMERICH, Josep** (Terrassa, 1864-1908). Fill de Vicenç Vellsolà. Partit: centralista; Fusió Republicana. Càrrec: secretari del Comitè Centralista (1890); vocal del Comitè de Fusió Republicana (1897 i 1900); regidor (1899-1903); Comitè Electoral (eleccions municipals de 1901); vicesecretari del comitè de Fusió Republicana (1902). Professió: comerciant. JULI COLOM. *Op. cit.*, p. 492.

Carnet identificatiu de membre de la
maçoneria de Joan Juan Roch. Tolosa de
Llenguadoc.

pedagògica a la ciutat (seu del Colegio Tarrasense del carrer Col·legi) després d'un primer període d'activitat docent, entre 1864 i 1868, en l'antic Convent de Sant Francesc.

Els arguments, per part de les autoritats i promotors eclesiàstics, que justificaven l'arribada dels Germans de la Salle, eren rebutats des de diferents àmbits com el del lliurepensament, l'espiritisme, la maçoneria i l'anarquisme. El posicionament dels maçons terras-sencs es podia conèixer a través de fulls anònims es-campats on s'evidenciava la seva crítica i denúncia davant la instal·lació de l'escola religiosa del carrer del Nord. La maçoneria palesava el seu desacord per la complicitat de l'Església amb el món educatiu sota la hipocresia d'un embolcall pietós i caritatiu.

En un d'aquests fulls, amb l'encapçalament de “Liberales de Tarrasa”, llegim:

Una inundación de frailes ha caído sobre esta liberal ciudad, con el objeto aparente de instruir á los jovenes enseñando rutinariamente como en los tiempos pasados, que los hombres liberales ya hemos rechazado por creerla funesta para el progreso de las ciencias y la paz de los pueblos. Los Obrs.: Mas.: no durmientes de estos vall.: protestamos de la invasión frailuna en esta ciudad y de los medios reprobados que se valen los autores por llevarla a cabo; todos sabéis de lo que son capaces los reaccionarios de esta ciudad y sus secuaces, llegando ya hasta el medio de la imposición [...]³º.

En el text es fa referència als maçons «no durmientes», que encapçalen i signen la proclama. Volia dir que estaven actius. Es reunien, cotitzaven, atenien els profans i participaven en les tingudes. El contrari d'aquella condició era romandre «adormits» i no palesar cap mena

Joan Juan Roch (1905-1979) Fot. 1948. Font
Rosa Juan

continuà durant la Terrassa del primer període de la Restauració³¹. Hom se sentia identificat i marmessor d'aquell terme. L'alcalde Jaume Vallhonrat Rovira (1869-1877) esdevingué un referent de primer ordre. Tot l'espectre polític es definia com a liberal. Monàrquics i republicans compartien i s'adjudicaven aquella denominació. Semblava una cursa per veure qui ho era més. En el full anònim objecte de comentari, els maçons s'erigeixen com a veritables i autèntics liberals i garants defensors del progrés i la llibertat.

En el text es cita l'exemple del sabadellenc i «*eminente liberal*» Joan Salas Antón (1854-1931), que havia estat derrotat pels liberals i reaccionaris en la convocatòria electoral del 5 de març de 1893, que guanyà el candidat monàrquic Alfons Sala. Era la primera convocatòria d'unes eleccions legislatives on es presentava Sala (56,62% dels vots) al capdavant del districte electoral de Terrassa. Van ser les úniques del segle dinou amb un contrincant de prestigi (42,82% de vots). Liberals contra liberals s'enfrontaven en el terreny dels arguments, en les urnes i en la defensa de la seva suposada legitimitat.

El sempitern representant monàrquic formava part del Partit Liberal Fusionista. En les successives eleccions al Congrés dels Diputats –1896, 1898, 1899 i 1901– Sala no va tenir contrincant. Va ser en les eleccions del 26 d'abril de 1903 on el republicà Josep Roca i Roca esdevingué un incòmode i seriós rival que acabà perdent per culpa dels resultats favorables obtinguts pel candidat conservador en la majoria dels pobles del districte de Terrassa, hegemònic des de 1887. La comarca suposava un veritable feu on els salistes desenvolupaven tota mena d'estratègies i tripijocs electorals. Un ampli ventall de favors i concessions configuraven la radiografia del més pur caciquisme en el marc global de la Restauració.

7. IRIS DE PAZ

La segona lògia terrassenca formava part del Gran Orient Ibèric –GOI– amb el núm. 119. La documentació se situa entre 1894 i 1898³². Hem localitzat tres cartes on els noms i continguts ens permeten una aproximació al tarannà maçònic de la ciutat de finals

de segle i al compromís i actuacions del taller per part de determinats personatges de l'arc republicà³³.

Iris de Paz comptà amb prou germans per al funcionament quotidià com a taller maçònic. Cadascú tenia el seu corresponent nom simbòlic i els nou càrrecs essencials estaven coberts. Ens referim al de Venerable Mestre, 1r Vigilant, 2n Vigilant, Orador, Secretari, Tresorer, Primer Expert, Hospitalari i Guarda del Temple.

El destinatari de les missives era Francisco Rispa y Perpiñà, màxim responsable del GOI. La signatura anava a càrrec de Narcís Mora. La primera comunicació correspon al 24 de setembre de 1894 i destaca com a punt més important el nomenament de Jaume Roselló –Cabrinetty– (nom simbòlic) com a Venerable Mestre, i Salvador Tella –Prim– com a 1r Vigilant.

El segon text correspon a la data de 8 de juny de 1897 i tracta sobre la petició de llibertat per a dos terrassencs, suposadament implicats en l'atemptat del carrer de Canvis Nous durant la processó del Corpus a Barcelona de 1896³⁴. La sol·licitud s'adreça al govern i al capità general del Principat apel·lant a la innocència de Juan Ventura i Antonio Navarro i comptant amb el suport de les autoritats i entitats locals com eren el diputat provincial (Joan Barata), el representant a les Corts de Madrid (Alfons Sala), el prior del Sant Esperit, el jutge de primera instància, l'alcalde (Josep Ventalló) i els presidents de totes les societats i corporacions:

*[...] la libertad de los detenidos que lo fueron á raíz de la catástrofe de la calle de Cambios en el pasado año, sujetos no procesados aun, los cuales siguieron una vida laboriosa y ejemplar para satisfacer las necesidades de sus familias, modelos de honradez y de una acrisolada conducta, durante los muchos años que habitaban en esta, pero que por una falsa delación ó un exceso policiaco fueron presos encerrándolos en el Castillo de Montjuïc, donde con inocencia aun continuán detenidos*³⁵.

També es recorda que el Sr. Sala (1863-1945), representant del districte electoral de Terrassa al Congrés dels Diputats, faria arribar diferents peticions al president del govern, Antonio Cánovas del Castillo, a Juan Navarro Reverter, ministre d'Hisenda, i

a Aureliano Linares Rivas, ministre de Foment. Els gestos i propostes solidàries no eren pas una excepció en el món de la maçoneria.

En aquells moments i circumstàncies, la gravetat de l'afer estava per damunt de la nul·la sintonia amb els diferents governs, car prevalia l'excerceració de dos honrats ciutadans de la ciutat. La realitat del moment arraconava les importants i continuades discrepàncies entre la maçoneria i els sectors més conservadors i autoritaris del període de la Restauració.

Les peticions no acabaren durant el temps del procés judicial (1897). Després de les sentències arribaren les sol·licituds de revisió, des de diferents àmbits i sectors, de les dures condemnes. Es varen celebrar diferents mítings com fou el del Teatre del Retiro (18/03/1898), pròleg a la multitudinària manifestació de l'endemà i el del Frontón Tarrasense (1899) en defensa de la revisió de les sentències.

El setmanari republicà *El Espejo*³⁶ feia una valoració força decebedora de la reunió celebrada on havia estat el singular i efímer espai esportiu del joc de pilota. Ho atribuïa a la desunió dins del republicanisme i al poc encert dels representants federals. Juli Colom ho rebla amb aquest comentari: «La Guerra de Cuba i les Filipines, entre Espanya i els Estats Units, va avortar la campanya de revisió del procés de Montjuïc i la reorganització de les forces republicanes.»³⁷ En la darrera carta pertanyent a Iris de Paz (1898) s'informava de les baixes dels germans Federico Lera i de Salvador Tella. Foren substituïts per Federico Trullàs –Fortuny– i Valentín Aligué –Zorrilla–. La comunicació dels canvis produïts en el taller donava pas a unes reflexions sobre l'evolució de Fusió Republicana a càrrec de Narcís Mora Sais (Terrassa, 1863 - ?), important representant d'aquella proposta republicana i Venerable Mestre de la lògia terrassenca en els darrers temps de la seva existència.

Pocs mesos abans de les properes eleccions legislatives –27 de març de 1898– Mora Sais reflexionava sobre les possibles contrarietats i limitades opcions d'una candidatura republicana, car la influència d'Alfons Sala era inqüestionable i omnipresent. El protagonisme de les esquerres, tant si s'hi presentaven como si no, restava diluït pel pes de la candidatura monàrquica i per les complicitats i acords que abans

o després se'n derivaven. L'autor era pessimista sobre el paper de Fusió respecte de la candidatura republicana: “[...] *el pueblo ha sido engañado tantas veces que nada le importa serlo una mas, después las mas de las vezes he visto componendas y amoríos políticos entre republicanos y monárquicos de la misma localidad*[...].”³⁸

Un nombre considerable d'integrants d'Iris de Paz pertanyien a la coalició Fusió Republicana, que va existir entre 1897 i 1903. Es tractava d'una proposta interessant i singular que pretenia donar més protagonisme a la militància i simpatitzants de base més enllà de l'estructura i els aparells dels partits republicans històrics.

Aquella alternativa política havia iniciat el seu periple en l'Assemblea Popular Republicana celebrada el 20 de febrer de 1897 a la ciutat de Reus, que significà el tret de sortida de la coalició a Catalunya. Els conciutadans Pere Cabasa (Cercle Republicà), Marcel·li Miroso, Joan Fort, Bonifaci Romero i Josep Domingo hi varen assistir. La reunió, paral·lelament a la celebrada a Xàtiva, havia de concloure en l'Assemblea Nacional Republicana a Madrid del mes de maig.

El diumenge 21 de març de 1897, a les nou de la nit, es va celebrar al Teatre del Retiro un míting de suport a Fusió Republicana. Hi participaren Pere Cabasa conjuntament amb Joan Salas Anton, Josep Palet, Altabas, Cañellas, Puigjaner, entre d'altres³⁹. Val a dir que a Catalunya es feren molts actes de propaganda i conscienciació de la nova iniciativa política. Malgrat tot, a Terrassa la incidència i arrelament de l'opció republicana fou lent i poc engrescador davant les expectatives que havia representat en bona part del país.

No va ser fins al dia 22 d'octubre de 1897 que es va constituir el Comitè de Fusió Republicana a la ciutat. També s'aprovaren les *Bases reglamentarias por las que se regirán el Comité y Censo de la Fusión Republicana de Tarrasa*. Pere Cabasa era el president, Pau Figueres i Jaume Rovira exercien de vicepresidents, Ignasi Plans constava com a tresorer i Mariano Franc feia de secretari. Els vocals eren: Pere Nagol, Lluís Fargas, Josep Falcó i Josep Vellsolà⁴⁰.

Pere Cabasa i Almirall (Terrassa, 1858-1901) fou una figura destacada del món republicà i de la maçoneria local. Tenia el grau de Mestre (3r grau)⁴¹ i amb el càrrec de 1r Vigilant. Podem dir que era el segon

de la lògia en responsabilitats i confiança. Treballava de teixidor i residia al carrer Sant Pau.

Era un bon amic de Narcís Mora i no va defugir les crítiques, provocacions i polèmiques amb altres sectors polítics, en especial dels republicans federals⁴². En el moment de la seva defunció i en el posterior primer aniversari (1902) va ser una persona molt recordada per diferents representants del republicanisme terrassenc que lloaven el seu compromís, conviccions i dedicació malgrat la promptitud del seu decés⁴³.

Narcís Mora Sais va tenir una trajectòria singular, força desconcertant i sovint desconeguda, més enllà de l'activitat política i de les responsabilitats amb el que va ser la segona lògia de la ciutat vallesana. Constava com a titular d'un consultori –*Masaje, cirugía, obstetrícia*– amb seu al carrer de la Palla, 11 (1912), i després al carrer de la Font Vella, 85 (1913).

Aquells foren anys on manifestà el seu interès per la teosofia, amb abundants lectures sobre els seus ideòlegs –Helena Blavatsky, Annie Besant, Hartmann, Charles Leadbeater, Roso de Luna...– així com la subscripció a la revista *Sophia*⁴⁴. Tot apuntava a l'aproximació espiritual i la bona entesa amb la gent de la Branca Bhakti, la societat teosòfica terrassenca nascuda l'any 1914. Les activitats mèdiques continuaren a Barcelona en un INSTITUTO DE HIGIENE Y BIOLOGIA –Consultorio de Medicina Natural– amb domicili a Travesera, 117, que també era el seu estatge particular.

Dins l'àmbit mèdic hem localitzat una denúncia per intrusisme (1924) per part del Col·legi de Metges de Barcelona que presidia el Dr. Felip Proubasta Masferrer. La denúncia afectava Narciso Mora Sais, Tomás Sellés, Juan Sabadell, Castor Villar de la Tejera, Francisco Brusau, Ramón Pérez i José Tsekho⁴⁵.

L'any 1919, i a la ciutat de Barcelona, va reiniciar la seva activitat amb la maçoneria amb afiliació a la lògia Fénix (núm. 381) –Gran Orient Espanyol– fins al 1921. Tenia 56 anys. La lògia s'havia fundat el 1915 i es caracteritzava pel tarannà conservador dels seus germans⁴⁶. S'incorporà amb el nom simbòlic de Galileo, que ja tenia en la seva etapa de Terrassa, i mantenia el grau 18. Tenia el càrrec de 2n Vigilant. El 1920 aconseguí el grau 30 i el 28 de maig de 1921 va rebre la planxa de qüitança (carta de comiat).

S'integrà després a la lògia Helios. Va ser un dels primers membres i fou Venerable Mestre durant els anys 1924 i 1925. Havia estat fundada a principis del 1923 i pertanyia a la Gran Lògia Espanyola –GLE–. Es tractava d'un taller amb un marcat caràcter filosòfic i ritualista. Mora Sais havia aconseguit el grau 33 i assistí com a delegat a l'Assemblea Ordinària de la Gran Lògia Espanyola el mes de maig de 1925. En el mes de setembre de 1929 era membre del Soberano Consejo del Grado 33 de la GLE⁴⁷. El canvi de grau, a partir del 4t, es produeix amb una certa celeritat i no té res a veure amb la durada dels tres primers, coneguts com a graus simbòlics.

El Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo –TERMC– inicià les seves activitats el 1941. El seu desplegament jurídic es corresponia amb l'article 12 de la llei franquista del 1r de març de 1940⁴⁸. El tribunal incoà l'expedient núm. 4138 contra Narcís Mora, que tindria 80 anys d'edat, i li aplicà una condemna de 30 anys, en data de 3 de febrer de 1943, malgrat que es trobava en recerca i captura.

Que debemos condenar y condenamos al proceso rebelde NARCISO MORA SAIZ, como autor de un delito consumado de masonería con la concurrencia de circunstancias agravantes de la responsabilidad criminal, a la pena de TREINTA AÑOS, de reclusión mayor, accesorias legales de interdicción civil, e inhabilitación absoluta perpetua para el ejercicio de cualquier cargo del Estado, Corporaciones Públicas u Oficiales, Entidades subvencionadas, Empresas concesionarias, Gerencias y Consejos de Administración de Empresas Privadas, así como cargos de confianza, mando y dirección de las mismas, separándole definitivamente de los aludidos cargos[...]”⁴⁹.

Narcís Mora fou un personatge inquiet i polifacètic que va fer una notòria incursió en el món literari. Va escriure *¿Queréis ser felices? (Para tener salud y gozar de la vida)*, amb pròleg de Mario Roso de Luna i editat per la Biblioteca «Naturismo», amb seu a la casa particular de l'autor. El prologuista era advocat, maçó, astrònom, teòsof i una persona molt estimada i coneguda a Extremadura i Madrid⁵⁰. L'autor és presentat com a metge naturista.

Altres treballs venien signats amb el pseudònim del «professor Acigar». Foren publicats el 1929 i 1930, respectivament. El primer tracta d'una obra amb finalitats terapèutiques sota el títol de *La cura Asuero*, on s'expliquen alguns dels particulars mèdics curatius del metge donostiarra Dr. Asuero⁵¹.

L'altre llibre és una peça literària sobre un tema força recurrent: *El Caballero Chileno. Bandido en California. Única y verdadera historia de Joaquin Murrieta*⁵². El llibre és un compendi d'històries i llegendes sobre el singular Robin Hood d'ascendència mexicana malgrat l'errònia i persistent vinculació amb el territori de Xile.

8. COMPLICITAT IDEOLÒGICA

A Terrassa hagueren de passar 36 anys entre les darreres activitats de la Iris de Paz i la posada en marxa del Triangle, i posterior lògia, Prat i Armengol. No hi ha una explicació única i definida sobre aquella perllongada inactivitat de la maçoneria local organitzada com a taller. La influència del catolicisme conservador fou molt important, així com una endogàmia patrimonial i institucional que havia consolidat, amb el pas dels anys, les seves xarxes de control, complicitat conservadora i d'influència arreu de la comarca.

La nul·la o relativa presència del protestantisme, la manca de lideratges polítics progressistes o l'escassa presència i/o repercussió d'una oferta educativa laica i racionalista podrien afegir-se a la corresponent recerca interpretativa sobre la qüestió i que segueix requerint d'estudis molt més profunds i transversals.

Ben cert que les classes populars maldaven per fer-se escoltar i aconseguir algunes millores amb la força que podia oferir la seva millor organització sindical i les possibles conquestes socials a partir de les vagues. El canvi de segle representà un canvi de paradigma en les relacions entre patrons i obrers. La vaga revolucionària de 1902 significà un punt d'inflexió en el rumb de les mobilitzacions populars i l'organització sindical a la ciutat. El 19 de febrer es registraven les dues primeres víctimes en la lluita per la defensa dels drets i les condicions dels treballadors.

No hi ha dubte que l'any següent representà un notable increment en la influència, protagonisme i com-

promís unitari del republicanisme. L'impuls associatiu a Terrassa, amb la instauració de la Casa del Poble i la constitució de la Fraternitat Republicana, significà un important avenç en l'organització i complicitat de les esquerres⁵³. La posada en marxa de la Unió Republicana i la desigual millora en els resultats electorals de les eleccions legislatives de l'abril de 1903 i en les eleccions municipals del 8 de novembre són indicadors que cal tenir en compte que alguna cosa estava canviant.

La candidatura republicana guanyà la convocatòria per renovar el consistori de Terrassa. Foren escollits: Avel·lí Estrenjer, Domènec Palet i Barba, Salvador Costa, Francesc Comas, Francesc Salvatella, Fermí Plans, Pere Riera, Francesc Turu i Joan Montañola. El liberal Alfons Maria Ubach i Solà fou designat com a alcalde (1904-1905).

Foren anys amb un reguitzell d'iniciatives de diferent repercussió, sempre importants, trufades d'individualitats i/o gent anònima que tampoc es poden menystenir. En aquest apartat de l'article n'exposem alguns exemples:

a) Va ser el cas d'una dona anònima i aliena a la ciutat, de nom simbòlic Hipatia i de g. .18, que publicà quatre articles molt interessants en el setmanari republicà *El Espejo* al llarg dels quatre primers mesos de 1903⁵⁴. La historiadora Soledad Bengoechea és una gran experta sobre les dones i la maçoneria entre finals del segle XIX i les primeres dècades del XX. Les seves aportacions son d'un gran ajut⁵⁵.

Hipatia denunciava, sense embuts, la força i el pes del clericalisme a Terrassa. Veia molt més el perill que no pas alguns representants dels sectors locals afectats. Ho feia des de diferents vessants com podien ser la denúncia del pervers poder de la confessió o les argúcies i estratègies de la caritat catòlica per mitjà de diferents institucions benèfiques. L'autora dels textos tenia molt clar la nefasta invasió, sense treva, del clericalisme i es lamentava de la manca d'unitat que hi havia a la ciutat per combatre aquell greu problema:

No me explico como en Tarrasa hay libertarios, socialistas, republicanos, masones, espiritistas, etc. y todos ellos no han formado ya una cruzada para combatirle ¿Acaso no han advertido sus efectos? ¿Acaso no se han enterado de que el clericalismo domina en todo, en el ho-

*gar, en la calle, en el taller, en el establecimiento público, en la oficina municipal y particular, en los negocios industriales y profesionales, en la beneficencia, hasta en la muerte y la sepultura?*⁵⁶ **b)** El tema funerari venia marcat per la reivindicació del món anticlerical en la defensa dels enterraments civils. D'antuvi no hi havia d'haver cap problema legal amb les inhumacions no religioses. La reial ordre del 28 de febrer de 1872⁵⁷ deixava ben clar l'ampliació dels cementiris a espais no catòlics i s'autoritzava els ajuntaments a construir cementiris especials en cas que en manquessin. La llei anà precedida per la de matrimonis civils de 18 de juny de l'any 1870. La llibertat de cultes era un repte i ahora una reivindicació prioritària.

A la pràctica, les coses no es desenvoluparen de la mateixa manera i el tema dels enterraments civils era força sovint motiu de polèmica. El problema ja s'iniciava amb el deteriorament o nul·la conservació de l'espai corresponent: «¿Es que todavía creen los directores de esta ciudad que á los disidentes “hay que enterrarlos como perros”?» La frase forma part d'una colpidora descripció sobre el lamentable estat de conservació en què es trobava el cementiri civil de Terrassa a principis del segle vint⁵⁸. La deixadesa era del tot inqüestionable. La proposta d'un sol cementiri sense separacions de cap mena es mantenia en el terreny de la utopia⁵⁹. L'enderroc del mur de separació del cementiri de la ciutat que separava l'espai catòlic del profà va tenir lloc dins una multitudinària manifestació, el dissabte 12 de desembre de 1931⁶⁰.

Les cerimònies fúnebres de caràcter civil eren visques com a veritables actes de valentia davant el control eclesiàstic. Cada cerimònia era interpretada com un pas endavant en el guany de drets i quotes de poder del món anticlerical. Cada enterrament era un peculiar acte d'heroïtat i una concorreguda resposta per part dels defensors del lliurepensament i el laïcisme. La separació entre l'Església i l'Estat hauria de garantir el progrés i la tolerància dins la societat.

Hi hagué enterraments amb una participació popular massiva dins una clara demostració de força i complicitat. Va ser el cas del polític i escriptor Cristóbal Litrán, que fou enterrat, envoltat d'una multitudinària concurrència, al cementiri civil de Rubí el mes de desembre de 1926.

Per ser sepultat al cementiri civil calia presentar, a les oficines municipals, una declaració signada per un sacerdot on constés que el difunt no estava registrat al llibre de baptismes o que tenia la consideració d'excomunicat per l'Església. Es donaren casos d'infants que no pogueren ser inhumats ja que constaven com a batejats i el capellà no donava el permís corresponent. El mossèn és qui tenia la clau de volta en la majoria d'afers que podien sorgir en el moment de preparar la cerimònia. Es visqueren situacions esperpèntiques on el difunt no podia rebre sepultura per culpa d'inversemblants i perllongades discussions entre els representants civils i eclesiàstics.

Calia endegar iniciatives de suport, assistència i empara vers les persones que tenien aquella voluntat i desig pels seus familiars difunts. El dia 20 de maig de 1915 es fundà una primera Societat Laïcitzadora dels Enterraments a Terrassa⁶¹. Anys després va sorgir la iniciativa de crear «La Defensa Civil» (1922), integrada majoritàriament per gent anònima, anticlerical i lliurepensadora que pagaven una quota amb la condició de ser enterrats al cementiri civil. El primer president fou Jaume Torrella Jover, Miquel Queralt Aguilar exercia de vicepresident i el futur batlle republicà, Samuel Morera i Ribas, era el secretari. Val a dir que Morera va tenir enfrontaments considerables amb l'Església que ajudaren, amb escreix, a configurar la seva imatge de persona autoritària i intransigent.

Morera s'implicà d'allò més en la posada en marxa de l'entitat mutualista, per una ideologia convincent, i per l'experiència viscuda a causa de la mort d'un fill de manera prematura amb onze mesos d'edat. La seu era al carrer Sant Isidre, 77, immoble propietat de la família Bendranas, que havia hostatjat l'entitat espiritista Fraternitat Humana. L'any 1924, «La Sociedad Democrática la Defensa Civil» amplià els seus serveis i espais d'atenció als associats i simpatitzants. Aquella entitat va tenir una activitat important en el període primorriverista.

Un casament o el naixement d'una criatura també eren aprofitats per fer una crida a trencar amb les tradicions i en la defensa de l'acció laica i lliurepensadora. El baptisme era entès com una forma d'esclavatge⁶².

c) El republicanisme radical d'Alejandro Lerroux palesà importants vincles amb el moviment

lliurepensador i en la defensa d'un anticlericalisme combatiu i populista. A Barcelona s'havia celebrat el Primer Congrés Lliurepensador amb motiu del primer aniversari de l'afusellament de Francesc Ferrer i Guàrdia (13/10/1909).

Algunes conseqüències dels acords congressuals arribaren a la ciutat de Terrassa. El diari *El Libertador*, dirigit per Ángeles López de Ayala, ofería la informació del naixement de la formació Juventud Rebelde Radical Libre pensadora (15 de novembre de 1910). La nova formació política, conjuntament amb les Damas Radicales, manifestava abocar totes les seves energies a favor del radicalisme i del lliurepensament⁶³. La comissió organitzadora estava integrada per Vicente Gómez, Tomás Capella y Prat, Felipe Ballard Fornells, Miguel Olivella i Manuel Martí⁶⁴. La comunicació anava signada per Agrupación Republicana Radical de Tarrasa. En el seu relat de presentació feia una crida a combatre la dispersió existent dins el republicanisme radical de la ciutat. D'altres grups eren la Juventud Republicana Radical i la Fraternitat Republicana del barri de Sant Pere⁶⁵.

d) La Taula Rodona⁶⁶ fou una proposta juvenil de caràcter teosòfic sota la protecció d'Annie Besant (1847-1933). Va ser una persona d'una gran saviesa i una gran activista en defensa dels drets de la dona i de les llibertats en general. L'organització artúrica funcionava de manera independent, malgrat el suport de l'univers teosòfic. L'orde havia nascut a Londres l'any 1908 i s'inspirava en la llegenda del rei Artur. Els infants s'hi incorporaven a l'edat d'onze anys procedents de l'organització infantil coneguda com la Cadena d'Or.

Els components de la Taula s'organitzaven en tres graus en funció de l'edat. Alguns pares dels joves associats pertanyien a alguna de les branques teosòfiques i palesaven una bona entesa amb la maçoneria. Calia oferir un esperit de fraternitat per a tothom amb una ment oberta⁶⁷. Al Centro Documental de la Memoria Histórica de Salamanca hem localitzat la petició del terrassenc i republicà Miquel Almirall i Queralt (1915-2002) per ingressar com a patge de la Taula Rodona (26/01/1929). Tenia 14 anys d'edat. El lema o divisa era «*vida pura, palabra veraz, corregir lo*

injusto, seguir al Rey». José Talavera fou el Caballero Jefe, a nivell nacional, d'aquella peculiar agrupació.

El Congrés Teosòfic europeu celebrat a Barcelona l'any 1934 va comptar amb la presència del singalès, maçó i teòsof Curuppumullage Jinarajadasa (1875-1953). En aquelles dates era el president de la Societat Teosòfica Mundial i es traslladà a Terrassa per visitar els nens de la Taula Rodona. Hem localitzat una imatge amb nombrosos infants i adolescents on apareix el jove Miquel Almirall amb dinou anys. La seva aportació dins l'agrupament era col·laborar amb els seus treballs artístics, dels quals ja es perfilava com un gran expert.

9. DE LA Lògia FIDELIDAD DE RUBÍ AL TRIANGLE PRAT I ARMENGOL DE TERRASSA

9.1. Fidelidad núm. 36

La presència de la maçoneria a Rubí fou molt important i influent en diferents períodes, tal com hem vist en pàgines anteriors. La seva activitat i embranzida anava associada a personatges de tarannà progressista i polièdric que deixaren una empremta important en la història associativa, intel·lectual i política de la vila. La complicitat entre republicanisme i protestantisme havia tingut les seves repercussions. La vinculació amb la ciutat de Terrassa va ser notòria i prenia el perfil d'un particular prolegomen del que va succeir a la capital vallesana.

La lògia Fidelidad 36⁶⁸ de Rubí –pertanyent a la Gran Lògia Espanyola– inicià les seves activitats en els darrers mesos de 1925. Oficialitzà la seva consagració el diumenge 22 d'agost de 1926 amb un reeixit acte a la seu del carrer Oriol, 9, i un posterior dinar de germanor al restaurant de la Font del Bullidor.

Ramon Ratés Martín fou el gran impulsor de la lògia, del restaurant esmentat i de moltes altres coses en aquella localitat. Era un personatge omnipresent, àdhuc desconcertant, amb una activitat sense parió. La seva biografia és una autèntica aventura descrita, parcialment, en les seves memòries⁶⁹. Era l'home clau de l'anticlericalisme i de l'impuls de la maçoneria en les

primeres dècades del segle XX a la ciutat de Rubí. Recollí la iniciativa i el llegat de Josep Palet Riba i aconseguí recuperar i endreçar estris i propostes perquè una originària, remota i desapareguda Fidelidad fos una nova realitat, amb esperit de continuïtat i en plena dictadura de Primo de Rivera.

Ratés, com altres germans integrats a la Fidelidad, formava part de la lògia barcelonina Redención núm. 2 quan va posar en marxa el projecte de les Valls de Rubí. Les despeses d'organització foren més importants del que s'havia previst i calgué una petició d'ajut i suport entre els germans⁷⁰. Era un home fidel al republicanisme lerrouxista. L'etapa fundacional de la lògia coincidia amb un període de gran activitat cultural i associativa a la ciutat.

El Centre Democràtic Republicà, successor del Casino Rubinenc, estava sempre ple de gom a gom i amb un assortit programa de cursos i conferències⁷¹. Ratés es presentava com el paradigma de l'anticlericalisme i el lliurepensament. Algú va dir que a la porta de casa seva caldria un rètol que digués «*Central de los librepensadores*»⁷² per evident extensió i compromís de la resta de la seva família.

Fidelidad va abatre columnes el 28 de novembre de 1934. El trist desenllaç fou comunicat al Venerable Mestre de la Gran Lògia de Catalunya –GLDC– amb data de 2 de desembre. No va servir de res que la lògia es convertís en triangle davant el nombre reduït d'integrants dels darrers temps. Tots els esforços foren estèrils per frenar la manca d'entusiasme i compromís d'alguns dels seus membres.

El taller de Rubí ratificava la tradició en el terreny de la solidaritat i l'ajut, inherents i propis de l'augusta institució. Tampoc descuidava el foment de les jornades de promiscuació en temps de Setmana Santa. En una carta del 4 de novembre de 1926 es demanava suport i atenció vers el germà Josep Rovira i Canals (Rubí, 1902 - Boulogne-Billancourt, França, 1968)⁷³ que es trobava reclòs a la presó de la Santé de París. Rovira era la mà dreta de Francesc Macià i participà en el complot de Prats de Molló. Fou jutjat el mes de gener de 1927 i condemnat a un mes de presó. Posteriorment va residir a Mèxic i Guatemala i retornà a França, on va morir.

La lògia rubinenca i alguns dels seus representants mantingueren una important relació amb Terrassa. La complicitat i avinentesa entre el terrassenc Samuel Morera i Ramon Ratés era ferma i eficaç. El carrer Cremat acollí fins al 1939 la Fraternitat Republicana i la Casa del Poble. La redacció del diari *La Acción*, després *L'Acció* (1930), hi va ser fins a l'octubre de 1934.

L'edició fou interrompuda entre el 24 d'octubre de 1934 i el 24 de febrer de 1935. La darrera seu –redacció, administració i impremta– es localitzà al carrer del Mas Adei (1935-1939). Eren espais de trobada, de socialització o adient mitjà de difusió per als republicans i maçons rubinencs. Hi havia interessos comuns. Es compartia la ideologia, el tarannà i un munt d'iniciatives i activitats.

Les propostes anticlericals, com el cas dels enteraments civils, esdevingueren una reivindicació conjunta. Compartiren activitats com el cant coral, el teatre o l'estudi i difusió de l'esperanto. Hi havia una gran entesa entre els republicans d'ambdues ciutats. La figura de Ramon Ratés era molt coneguda a Terrassa i Samuel Morera s'inicià en el taller de Rubí dos mesos després d'haver-se inaugurat oficialment.

El llarg tancament governatiu del periòdic rubinenc *La Lluita* (1926-1929) havia consolidat *La Acción* de Terrassa com a portaveu singular del que succeïa a la població veïna. *La Lluita* predicà amb valentia la denúncia contra tots els esclavatges⁷⁴. Cada divendres hi hagué una pàgina sencera a *La Acción* amb tota mena d'informacions i eficients col·laboradors on destacava la ploma de Ratés, que acabà sent un destacat protagonista d'aquella secció. Samuel Morera exercia de redactor en cap.

Fou protagonista pels seus escrits i també per l'enrenou popular que provocaren les seves estades a la presó. Va patir sentències condemnatòries per injúries a l'alcalde (1925) o per il·legalitats comeses en la manipulació de gasoses en la seva fàbrica de begudes carbòniques (1926-1927). L'ergástul de Terrassa, situat al costat de l'Hospital de Sant Llàtzer, es convertí de forma inesperada en centre de pelegrinatge de nombrosa gent, procedent d'arreu de la comarca, que visitava i donava suport a l'il·lustre rubinenc. En aquells anys sovintejaren els homenatges i reconeixements⁷⁵.

Ratés, que també triomfà com a home de confiança de l'Hotel Majestic de Barcelona, fou condemnat pel TERMC a vint d'anys de presó (1941). Un indult aconseguí la seva llibertat amb força celeritat.

Fidelidad 36 de Rubí anunciava per escrit als seus membres i als representants d'altres lògies com La Sagesse (25/10/1926), la més antiga de la maçoneria catalana, que el dia 7 de novembre de 1926, en horari de 4 a 7 de la tarda, tindria lloc la iniciació com a aprenent de Samuel Morera de Terrassa en els rituals d'aquella associació: *“Dada la personalidad de dicho señor, pues es hombre que goza de muchas simpatías e influencia entre el elemento izquierdista de aquella población, creemos conveniente la presencia del mayor número posible de hermanos.”*

Alguns dels seus germans estaven vinculats professionalment amb la Companyia d'Electricitat –Riegos y Fuerza del Ebro–, tal com ho estava Samuel Morera. Més endavant, s'incorporà amb el grau de Mestre en el Triangle Prat i Armengol de Terrassa a partir de 1935. Aquell grau era el tercer d'una escala de 33 i calia portar set anys o més dins la institució. Rubí havia estat la porta d'accés a l'obediència de la maçoneria i de la qual mai més es desvincularia.

9.2 Prat i Armengol: de triangle a lògia⁷⁶. República, repressió i exili

L'agrupació terrassenca agafà el nom de Bartomeu Prat i Armengol (1834-1897). Seguia el ritu escocès antic i acceptat, com la resta d'associacions integrades en la Gran Lògia de Catalunya. Havia aixecat columnes el 16 de març de 1934. Rafel Comes ens explica que Bartomeu Prat i Armengol va marxar a Ultramar (1866) i més endavant tornà a Terrassa. Tenia l'ofici de comerciant. Fou enterrat al cementiri civil. Havia viscut al carrer Sant Pau, 2, 1r. En el padró d'habitants de 1878 consta com a absent de la ciutat.

El seu germà era Josep Prat i Armengol (1826-1914), conegut amb el sobrenom de «Pep esquilat». Va ser un personatge molt enginyós i sempre centrat en els seus negocis. Fou una persona destacada en el món fabril de la ciutat i per diferents i singulars iniciatives. Construí un gran edifici al carrer de Sant Jaume i inventà un “oli” amb qualitats guaridores

D'esquerra a dreta Isidre Torrella Arnau, Josep Puig i Arnaus i Joan Juan Roch en temps de l'exili a França. Els tres terrassencs havien coincidit en el camp de concentració d'Agde, s.d. Font Rosa Juan

per a cremades i ferides. La seva llar va esdevenir una espècie de centre mèdic singular, força concorregut i avançat.

El nombre reduït de membres del triangle no permetia a l'agrupació terrassenca, en els primers

temps d'existència, celebrar iniciacions, conferir graus ni disposava de jurisdicció pròpia. Només podien realitzar planxes o treballs. El reconeixement d'una lògia necessitava d'un mínim de set persones o més. Amb el temps s'assolí aquest rang. Les se-

ves tingudes es celebraven en els baixos del número 3 del carrer Galileu, del barri de Ca n'Aurell. En la numeració pertanyent a la Gran Lògia Espanyola li corresponia el núm. 104, així com el 14 dins la Gran Lògia de Catalunya –Respectable Triangle PRAT i ARMENGOL núm. 14–.

Una reduïda activitat inicial i una limitació del nombre de germans a Terrassa no impediren una notòria implicació i compromís entre els seus integrants, així com un acurat i difós tractament de la temàtica maçònica en la premsa de l'època⁷⁷.

L'any 1935 hi havia deu lògies i quatre triangles a tot Catalunya. Ambdues categories s'integraven en la GLDC –Gran Lògia de Catalunya– constituïda el mes de setembre de 1933. A Sabadell es trobava la lògia Osiris i els triangles es localitzaven a Terrassa, Tarragona, Sant Feliu de Llobregat i Molins de Rei⁷⁸.

Els noms dels germans que formaven part de la Prat i Armengol eren: Màrius Luis, Francesc Rivera, Joan Rovira, Joan Soriano Farré, Eduardo Valero Valero, Joan Matas, Samuel Morera, Joan Juan Roch i Josep Macias Puig. Amb el temps restaren coberts els càrrecs bàsics de la institució. S'hagueren de repartir, sense exclusions i amb sacrifici, les diferents responsabilitats per aconseguir el bon funcionament i adequada projecció de l'entitat. Hom manifestà el seu compromís. Joan Rovira i Francesc Rivera exerciren de Venerables Mestres.

Quadre II. Equip directiu de la lògia Prat i Armengol per a l'exercici de 1935.

CDMH. SE-MASONERIA_A,C.621_2,P.20

Nom i cognoms	Càrrec	Nom simbòlic
Francisco Rivera Fernández	Venerable Maestro	Gustavo Flourens*
Eduardo Valero Valero	Sec. General y Tesorero	Gama
Juan Matas Matas	Experto	Ramiro
José Macias Puig	Aprendiz	

(*) G. Flourens (1835-1871). Revolucionari i escriptor francès.

Valles de Tarrasa, 27 de febrero de 1935.

Joan Soriano Farré va ser escollit delegat en la junta executiva de la GLDC. L'executiu era la permanent de les diferents lògies i tallers. Samuel Morera i Francesc Rivera foren els respectiu delegats en les grans assemblees de la GLDC de 1935 i 1936. Eduard Valero Valero fou escollit membre de la Comissió Depuradora (1937), que havia de vetllar per l'adequada promoció dels iniciats així com també el correcte seguiment de tots els requisits per ser membre d'una lògia.

Josep Macias i Puig (Terrassa,1910-1937) era fill de Josep Macias Marimon i de Margarida Puig i Puig. Estava casat amb Elvira Gall Buxaca i va ser el pare de Marcel·la Macias. Assolí els graus d'Aprenent i de Company⁷⁹. Aquest terrassenc va morir molt jove (3 d'agost de 1937) però va tenir una vida tan interessant com intensa. Fou secretari general de les joventuts del PSUC. A casa seva tenien una coneguda botiga de roba al carrer Goleta. El seu prematur traspàs a l'Orient va liquidar qualsevol acció penal i condemnatòria per part del TERMC⁸⁰.

Samuel Morera Ribas (Monistrol de Montserrat,1889 – Ciutat de Mèxic,1969)⁸¹ va desenvolupar diferents tasques de representació, participà en el redactat d'algunes planxes significatives i palesà destacats gestos de col·laboració i solidaritat amb altres germans. Tenia el grau de Mestre, tercer dels considerats simbòlics i bàsics dins la maçoneria.

Samuel Morera va patir presó, per tercera vegada, al centre penitenciari de la Model de Barcelona després del judici i posterior sentència condemnatòria (12 anys de presó) arran de la seva participació com a alcalde en els Fets d'Octubre de 1934. Fou el batlle de la ciutat de Terrassa en cinc ocasions entre 1931 i 1937. El seu primer ingrés havia estat el 1929 i el segon va ser a la presó del Partit Judicial de Terrassa durant el mesos de març i abril de 1935. Una interessant planxa escrita des del centre penitenciari de la ciutat comtal –gener de 1936– palesava el seu agraïment pel suport d'alguns germans maçons de la lògia Themis⁸² de Barcelona:

[...]veus dimanants d'aquell cercle de ferro simbolitzat en la cadena que uneix a tots els homes del nostre planeta, units pels sublims símbols d' «Igualtat, Llibertat i Fraternitat», crit de lluita que, els homes lliures del món, emprem per empènyer aquest carro del progrés,

*obstaculitzat constantment pels representants de l'obscurantisme, enemics seculars de les llibertats humanes i dels avenços polítics i socials del món*⁸³.

El suport i complicitat dins l'organització maçònica es va posar en evidència en diferents moments de la vida de Samuel Morera. La bona entesa amb alguns germans de diferents lògies, i alhora representants destacats d'Esquerra, va ser important en temps de la República i l'exili. Aquest podria ser el cas de l'avinentesa amb Carles Martí Feced.

Durant l'agost de 1938 se li demanà a Samuel Morera la seva col·laboració per trobar els fills d'un germà que pertanyia a la lògia Barcino. Foren localitzats a la colònia infantil de Can Palet del terme d'Ullastrell. Morera respongué a aquella sol·licitud dient: «Els germanets Josep, Miquel i Antoni Fernández Carrillo és troben en bon estat de salut i ben atesos.»⁸⁴ En l'etapa de l'exili mexicà, Samuel Morera s'incorporava a la Gran Logia del Valle de México –GLVM– tres mesos després (25 d'agost de 1942) de la seva arribada amb el vaixell Nyassa. La represa de les activitats com a germà maçó era un signe evident de la seva voluntat d'integració i complicitat amb el país i amb una activitat, gratificant i enriquidora, amb la qual s'havia iniciat com a profà el 1926.

L'exili francès a Montpeller (1939-1942), després de passar pel camp de concentració de Sant Cebrià, ja havia representat, malgrat les circumstàncies tan adverses, un període de suport i complicitat amb altres germans i amb la possibilitat de celebrar diferents tingudes amb els maçons exiliats. Josep Clara apunta que «els afiliats a la maçoneria representaren més d'un miler d'expatriats»⁸⁵.

A Mèxic varen continuar els vincles i bona entesa amb els germans que també patien l'exili⁸⁶. Fou el cas d'Antoni Soler i Torner, de Lluís Mestres i Capdevila i molts d'altres. Morera va formar part i participà de les tingudes de la lògia Libertad núm. 233, que es trobava sota l'aixopluc de la GLVM. El Supremo Consejo era al carrer Lucerna (Colònia Juárez). La incorporació a la maçoneria al país americà fou ràpida i continuà amb la gradació i el cerimonial que

marcava el Ritus Escocès Antic i Acceptat, el mateix que es practicava a les Valls de Barcino.

L'any 1944 tenia el grau 4: Maestro Secreto. El 1945 aconseguí el grau 18, Caballero Rosa Cruz, i el 1948 obtingué el grau 30: Caballero Kadosch. Aquest és el darrer dels anomenats graus filosòfics. El maçó ha de cercar, en el seu interior, la seva capacitat de poder discernir i tenir una clara distinció entre el bé i el mal.

Morera desenvolupà amb il·lusió i normalitat la seva activitat com a germà a la capital mexicana. Compaginà la dedicació a la lògia amb el compromís amb l'Orfeó Català. Formà part en ambdues ocasions (1943/1945-1961/1964) del seu consell directiu. En els mateixos anys (1946), el TERMC començava la recopilació d'informació i antecedents maçònics per obrir-li expedient⁸⁷ i procedir a la sentència, persecució i condemna.

La recerca dels vincles amb la maçoneria acabà produint un voluminós historial de tota la seva trajectòria: des de la seva iniciació en la lògia Fidelidad (1926), i la posterior activitat en la Prat i Armengol de Terrassa durant el temps de la Segona República.

En la documentació es reconeixen com a infructuoses totes les gestions, inclòs l'escorcoll arreu de les presons de l'Estat, orientades a la recerca i captura de Samuel Morera. Es comunicà per part de les autoritats policials i judicials, en data de 20 d'abril de 1960, que no havien canviat gens els resultats de la investigació ni tampoc la seva situació legal. Es mantenia el «*paradero desconocido*» de l'imputat. Aquell any s'arxivà la seva causa.

Joan Juan Roch (Terrassa, 1905 – Perpinyà, 1979) era fill de Damià i Josefina i estava casat amb Maria Duran. Vivia al carrer de Sant Gaietà. Era militant d'Esquerra Republicana. Va ser funcionari de l'Ajuntament de Terrassa. Fou president del Centre Excursionista de Terrassa i president del Sindicat de Treballadors Mercantils de la Federació Comarcal de Sindicats de la UGT.

En temps de la guerra exercí el càrrec de comissari del Banc de Bilbao a Terrassa en l'època en què Josep Puig i Arnaus (1901-1987) era el director de la Caixa d'Estalvis i delegat del govern de la Generalitat de Catalunya en aquella entitat.

Morera desenvolupà amb il·lusió i normalitat la seva activitat com a germà a la capital mexicana. Compaginà la dedicació a la lògia amb el compromís amb l'Orfeó Català.

A finals de 1937 protagonitzà una sorollosa escissió dins Esquerra i la Casa del Poble conjuntament amb un centenar de militants. Miquel Palet i Martí, Jaume Figueres i Salelles i Josep Puig i Arnaus lideraven aquell trencament que els portà a la creació del Casal d'Esquerra Republicana de Terrassa –CERT– amb la seu al carrer Major en el mateix estatge on hi havia l'Orfeó Terrassa. Acompanyaren el grup dissident Anselm Martí, Angel Roca i Miquel Serra Rocasalves.

Durant el conflicte bèl·lic fou mobilitzat, com indica el seu pas pel CRIM núm. 15 de Terrassa –Centre de Reclutament, Instrucció i Mobilització–. Joan Juan inicià el camí de l'exili a França a primers de febrer de 1939. L'acompanyaven en la dramàtica travessa del Pertús Josep Puig i Arnaus, Josep Batlle, Martí Dern, Antoni Ejarque i Espartacus Puig. Va estar als camps de Sant Cebrià i Agde i formà part de dues Companyies de Treballadors (1939/1940). Participà en la resistència i era membre de l'Amical des Anciens Forces Françaises de l'Intérieur et Résistants Espagnols⁸⁸.

Joan Juan havia format part de la Prat i Armengol i mantingué el seu compromís maçònic en temps de l'exili. Estigué adscrit a la lògia Llibertat núm. 690 de les Valls de Perpinyà, dins la Gran Loge de France i sota l'empara del Gran Orient Espanyol a l'Exili. Havia ingressat amb el grau de Company per passar després al de Mestre (3r grau). Vivia al núm. 2 del carrer de César Franck de la capital del Rosselló. El seu nom simbòlic era Gallofré i exercia el càrrec de tresorer. La lògia estava composta per una vintena de germans que compartien el drama de l'exili. Estaven repartits per diferents localitats del Rosselló, el Conflent i el Vallespir. Esteve Batlle i Domènec Saludes exerciren, entre d'altres, com a Venerables Mestres.

La vila de Perpinyà esdevingué un espai de residència habitual, sovint definitiva, per a molts refugiats. Una situació semblant succeïa amb les ciutats de Castellnou d'Arri, Montpeller o Tolosa de Lengadoc, a més de la capital de l'estat francès. Joan Juan i tants d'altres desplegaren vincles d'amistat i ajut sota l'aixopluc i bonhomia del matadeperenc Francesc Comellas i Serra (Matadepera, 1882 – Perpinyà, 1955). Havia arribat a Perpinyà l'any 1914 i ajudà i acollí molts terrassencs. La solidaritat, dins o fora de la maçoneria, fou molt important en temps d'exili, on la supervivència era l'objectiu més preuat.

El TERMC li incoà un voluminós expedient⁸⁹ (núm. 34.430) l'any 1950 que s'arxivà deu anys després. Una de les proves acusatòries era una senzilla carta (10/03/1936) adreçada a Marcelino Domingo –ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts–, on emprava els tres punts simbòlics. En la instrucció es menciona com una prova evident i delatora de la seva pertinença a la maçoneria. El redactat ofereix l'aparença d'haver comès un greu fet delictiu. Sembla que Joan Juan havia sol·licitat la repatriació (1949) a través del consolat de Perpinyà, però aquella intenció no va tenir més recorregut malgrat ser admès per la Comisió de Repatriaciones.

Amb admissions o sense, el franquisme actuà de manera cega, perllongada i ferotge, sense treva ni pietat, contra milers de persones innocents. El seu únic delictes era haver estimat i defensat la República, molts des la pertinença a un taller o un triangle, i sempre sota l'acolliment de les idees, la llibertat i la paraula. L'exili es convertí en una tragèdia infinita marcada per la llunyania i l'oblit. Combatre'l és el nostre deure i aquest estudi és el que pretenia.

NOTES

1 Amalia DOMINGO SOLER (1835-1909). Escriptora, activista dels drets de la dona i gran referent del moviment espiritista espanyol del segle XIX. Visità Terrassa en diferents ocasions. *Revista del Porvenir*. 30/09/1886.

2 Xavier MARCET (coord.). *Terrassa, segle XX, 1867-1993*. Terrassa: Diario de Terrassa, 1993, cap. 2, p. 47.

3 José Antonio FERRER BENIMELI. *La masonería en la España del siglo XIX* (Vol. I-II). Junta de Castilla y León, 1987, vol. I, p. 115.

4 ACVOC-AHTE. *Comandancia militar de Tarrasa. Registro de Comunicaciones de salida (1876-1880)*. Per conèixer algunes dades sobre la trajectòria militar de Jaume Sanfeliu Codina en el període isabelí i durant el Sexenni: Gaceta de Madrid, 05/01/1867, núm. 5; 26/10/1867, núm. 299 i 20/08/1871, núm. 232. Es pot consultar el seu Full de Serveis a l'AGMS.

5 Vegeu: Pere SÁNCHEZ i FERRÉ. *La maçoneria a Catalunya. 1868-1936*. Barcelona: Ed. 62, 1990, p. 190. Molt recomanable: Ezequiel Ignacio GARCÍA-MUNICIO DE LUCAS. *Militares ilustrados, liberales y masones (de 1782 a 1936)*. Oviedo: Masónica, 2023.

6 Andreu CASTELLS. *Sabadell, Informe de l'oposició. República i Acció Directa, 1868-1904*. Sabadell: Edicions Riutort, 1975. Vol. II, p. 10.33 i 11.45; Marian BURGUÈS. *Sabadell del meu record*. Ajuntament de Sabadell, 1982, p. 168-169.

7 Pere SÁNCHEZ. *Op.cit.*, p. 189.

8 Carla FERNÁNDEZ MARTÍNEZ. «De la utopía a la realidad. Casamicciola tras el terremoto de 1883» a *Sémata: Ciencias Sociales e Humanidades*. Universidade de Santiago de Compostela, 2017. Vol.29, p. 261-275.

9 Pere SÁNCHEZ. *Op.cit.*, p. 43.

10 José Antonio FERRER BENIMELI. *La masonería*. Madrid: Alianza Editorial, 2019, p. 144.

11 Ramon BATALLA. *Els casinos republicans. Política, cultura i esbarjo*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

12 Josep-Lluís CAROD-ROVIRA. *Història del protestantisme als Països Catalans*. València: Tres i Quatre, 2016.

13 Josep PUY. *Samuel Morera, alcalde republicà de Terrassa*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2019.

14 Juli COLOM i BUSSOST. *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa. De la I República a la Setmana Tràgica*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2003. (Col·lecció Àmfora, 3). p.347

15 Ana FERNÁNDEZ ÁLVAREZ. “Espiritisme i caritat”. Separata Col·leccionable. *Butlletí Informatiu de l'Associació Col·leccionistes de Terrassa*, núm. 219, setembre-octubre del 2016.

16 *Luz y Unión*, Junio de 1908, Año IX, núm. 6.

17 *SOPHIA*. Revista Teosófica, Año XXII, núm. 4, 1914, p. 184.

18 Vicente PENALVA MORA. *El orientalismo en la cultura española en el primer tercio del siglo XX. La Sociedad Teosófica Española [1888-1940]* Tesi doctoral, UAB, 2013.

19 David MUNIESA. *Samuel Vila: una fe contra un imperio*. Terrassa: Ed. Clie, 1979.

20 Per a tota aquesta qüestió: Albert PALÀ MONCUSÍ. «El lliure pensament com a espai de confluència d'espiritistes, republicans i anarquistes a Terrassa» a *El lliure pensament a Catalunya (1868-1923): Cultures, identitats i militàncies anticlericals en transformació*. Universitat de Barcelona. Tesi doctoral, 2015, p. 313-317.

21 Sobre les referències del míting del Teatre del Retiro: «Meeting lliurepensador a Tarrassa», *La Tramontana*, núm. 444, 13/12/1889, p. 2.

22 Judit TAPIOLAS i Neus PEREGRINA. *Terrassa 1877-1900*. Arxiu Tobella, 1996, p. 134.

23 Enric ESCOFET XERCAVINS. «L'organització dels catòlics terrassencs durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), *Terme*, núm. 38, 2023, p. 110.

24 *La Tramontana*, núm. 444, p. 2.

25 *Ibidem*, p. 2

26 *Ibidem*, p. 2. També es pot consultar respecte a aquell esdeveniment: «Comunicaciones», *El Productor* núm. 175, 13/12/1889 i núm. 176, 21/12/1889.

27 Albert PALÀ MONCUSÍ. *El lliure pensament a Catalunya...* p.196-198.

28 *La Tramontana*, 22/04/1892.

29 Aquest punt de l'article sobre el conflicte provocat per l'arribada a Terrassa dels Germans de la Doctrina Cristiana (1893) es basa en el treball realitzat per Rafael Aróztégui i a qui faig públic l'agraïment per la seva gran aportació i generositat. Podeu consultar: <https://pintorviver.blogspot.com/2019/08/els-germans-de-la-doctrina-cristianaa.html>.

30 ACVOC-AHTE. *Instàncies de la Comissió de Governació*.1893. Capsa 245. Ajuntament de Terrassa.

31 ANÓNIMO. *La crisis del liberalismo tarrasense. Bosquejo de actualidad por un tarrasense liberal*, 22 de julio de 1872-22 de julio de 1909, Barcelona, 1909.

32 Centro Documental de la Memoria Histórica (Salamanca). CDMH. SE-MASONERIA_A,C.621_1,EXP.11

33 Juli COLOM i BUSSOST. *Op.cit.*, p. 353-354. L'autor desenvolupa en aquestes dues pàgines tot el que es refereix a la maçoneria a la ciutat de Terrassa.

34 Pere SÁNCHEZ. *Op.cit.*, p. 218-220.

35 CDMH. SE-MASONERIA_A,C.621_1,EXP.11

36 *El Espejo*, 15/07/1899.

37 Juli COLOM. *Republicanisme...*, p.149.

38 CDMH. *Ibidem*.

39 *Egara*,28/03/1897.

40 *Egara*,14/11/1897.

41 El sistema organitzatiu de la francmaçoneria seguia el ritu escocès antic i acceptat. Els tres primers graus, Aprenent, Company i Mestre, són fonamentals. Són els tres graus simbòlics. S'interpreta que tots els mestres maçons estan en igualtat i sense cap diferència per qüestió social o d'altre. A partir del 4t grau són considerats graus d'instrucció o de perfeccionament sense cap poder particular o privilegi entre els germans.

42 *Egara*, 17/11/1895; *Egara*, 23/07/1899, són algunes de les referències.

43 *El Espejo*, 09/03/1901 (paraules de Josep Roca i Roca); *El Espejo*, 11/01/1902 (paraules de Quintín López en el primer aniversari de la seva mort).

44 CDMH. SE-TEOSOFIA.C.17-18,EXP.502

45 Col·legi de Metges de Catalunya. Acta núm. 514. Junta de Govern del 10 de novembre de 1924.

46 Vegeu Pere SÁNCHEZ i FERRÉ. *La maçoneria en la societat catalana del segle XIX. 1900-1947*. Barcelona: Ed. 62, 1993.

47 CDMH. SE-MASONERIA_A,C.208,EXP.12

48 *BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO*.Núm.62.02/03/1940. Ley de represión de la masonería y el comunismo, p. 1537-1539.

49 CDMH. TERMC-MASONERIA,4138

50 Mario Raimundo Antonio Roso de Lima (Logrosán, Cáceres, 1872 - Madrid, 1931).

51 Fernando Asuero Sáenz de Cenzano (Sant Sebastià, 1887-1942).

52 *Gaceta de Madrid*, 13/04/1931. Núm. 103, p. 176.

53 Josep PUY. *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2015, p. 39-46.

54 *El Espejo*, 31/01/1903; 21/02/1903; 07/03/1903 i 04/04/1903.

55 Soledad BENGOCHEA. “Confluyendo en Barcelona: librepensadoras, masonas, republicanas y espiritistas (fina-

les del siglo XIX y principios del XX)”, *Ser Histórico*, 20, enero 2023, <https://serhistorico.net/2023/01/20/confluyendo-en-barcelona-librepensadoras-masonas-republicanas-y-espiritistas-finales-del-siglo-xix-y-principios-del-xx/>

56 *El Espejo*, 31/01/1903.

57 *Gaceta de Madrid*, núm. 61, 01/03/1872, p. 643-644.

58 Jaime PUIGDOLLER. «Triste impresión» *El Espejo*, 25/01/1902.

59 Juli COLOM. *Op.cit.*, p. 349.

60 Josep PUY. *Samuel Morera...* p. 63.

61 Albert PALÀ MONCUSÍ. *Op.cit.*, p. 316.

62 *La Acción*, 03/04/1925.

63 Pere SÁNCHEZ. *La maçoneria en la societat catalana del segle XX. 1900-1947*. Barcelona: Ed. 62, 1993, p. 47.

64 *El Libertador*, 19/11/1910.

65 Vegeu Joan B. CULLA i CLARÀ. *El Republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*. Barcelona: Curial, 1986, p. 410.

66 CDMH_SE_TEOSOFIA_COOO6_EXP00178

67 Vicente PENALVA MORA. *El orientalismo en la cultura española en el primer tercio del siglo XX...* p. 182-183.

68 CDMH. SE-MASONERIA_A,C.621_1,EXP.6

69 Ramon RATÉS. *Memòries d'un cafeter de noranta-sis anys*. Poboleda, 1980.

70 CDMH. SE-MASONERIA_A,C.621_1,EXP.6, Carta de Ramon Ratés als responsables de la lògia La Sagesse. 17/12/1925.

71 Ramon RATÉS. «El Centro Democrático Republicano», *La Acción*, 20/01/1928.

72 *La Acción*, 26/08/1927.

73 Abelard TONA i NADALMAI. *Qui va parlar? Prats de Molló: els fets, els homes*. Barcelona: El Llamp, 1984. [-] *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1994.

74 Carmen CENCOMO (i altres). *Aproximació a la Història de Rubí*. Ajuntament de Rubí, 1986, p. 243.

75 *La Acción*, 29/04/1927

76 CDMH. SE-MASONERIA_A,C.621_2,EXP.20

77 «La francmaçoneria a la palestra». *L'Acció*, 04/03/1935

78 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ i Quim VENDRELL MORENO. *Gran Lògia de Catalunya. Orígens, consolidació i repressió franquista. Una història vigent*. Tarragona: Arola, 2011.

79 CDMH. SE-MASONERIA_B,C.408

80 CDMH. TERMC-MASONERIA,32771

81 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ i Quim VENDRELL MORENO. *Op.cit.*, p. 199-200.

- 82 Inicià les seves activitats el 1930 i comptà durant la Segona República amb representants d’Estat Català, Unió Socialista de Catalunya i ERC. En temps de la guerra assolí la xifra de 58 integrants.
- 83 Josep PUY. *Samuel Morera...* «Planxa des de la presó als germans maçons», 08/01/1936. Doc. 5, p. 217-219.
- 84 FBM.Agost de 1938.
- 85 Josep CLARA RESPLANDIS. «La maçoneria a l’exili: França,1939», *Ebre*, 38, núm. 6, 2011, p. 101-128.
- 86 Quim VENDRELL MORENO. «Maçoneria internacional: viatge d’anada i tornada», a Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ i Alberto REIG TAPIA (coords.). *Exilios en el mundo contemporáneo: vida y destino*, URV/UACM/SIMO, Tarragona/ Ciudad de México: 2016, p. 137-160.
- 87 CDMH. TERMC. Expedient 26475. Sumario 107-948 contra Samuel Morera Rivas [error ortogràfic en l’expedient] por delito de masonería.
- 88 Informació documental facilitada per Rosa Juan Durán i Mireille Juan.
- 89 CDMH. TERMC-MASONERIA,34430.

BIBLIOGRAFIA

BATALLA, Ramon. *Els casinos republicans. Política, cultura i esbarjo*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1999.

CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís. *Història del protestantisme als Països Catalans*. València: Tres i Quatre, 2016.

CLARA i RESPLANDÍS, Josep. «Los masones de Figueres en el siglo XIX» a José Antonio FERRER BENIMELI, *La masonería en la España del siglo XIX* (Vol. II), p. 723-732.

COLOM i BUSSOST, Juli. *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa. De la I República a la Setmana Tràgica*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2003. [Col·lecció Àmfora, 3].

ESCOFET XERCAVINS, Enric. «L’organització dels catòlics terrassencs durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)», *Terme*, núm. 38, 2023, p. 106-127.

FARRAN, Joan. *Recull d’escrits i activitats de la Branca Bhakti de la Societat Teosòfica de Terrassa, 1914-1938*. S.d.

FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Ana. «Espiritisme i caritat». Separata Col·leccionable. *Butlletí Informatiu de l’Associació Col·leccionistes de Terrassa*. Núm. 219. Setembre-octubre del 2016.

FERRER BENIMELI, José Antonio. *La masonería en la España del siglo XIX*. (Vol. I-II). Junta de Castilla y León, 1987.

Apunts per a una història de la maçoneria a Terrassa: dels orígens a la persecució del TERMC

-. *Índice de Actas de los Simposios Internacionales de Historia de la Masonería Española*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2009.

-. *La masonería*. Madrid: Alianza Editorial, 2019.

FRATERNITAT HUMANA. 1872-2022, *150 años de Espiritismo en Terrassa*. Fraternitat Humana Associació Espirita, 2022.

GARCÍA-MUNICIO DE LUCAS, Ezequiel Ignacio. *Militares ilustrados, liberales y masones de 1728 a 1936*. Oviedo: Masónica, 2023.

MAR CET, Xavier. [Coord.] *Història de Terrassa*. Ajuntament de Terrassa:1987.

- [Coord.] *Terrassa Segle XX, 1867-1993*. Terrassa. Diario de Terrassa, 1993.

MÁRQUEZ, Manuel [Coord.] *Una història de Terrassa*. Ajuntament de Terrassa: 2018.

MORA SAIS, Narciso. *¿Queréis ser felices?* Barcelona: Biblioteca “Naturismo”, Imprenta Clarasó, s.d.

MUNIESA, David. *Samuel Vila: una fe contra un imperio*. Terrassa: Ed. Clie, 1979.

PALÀ MONCUSÍ, Albert. *El lliure pensament a Catalunya (1868-1923): Cultures, identitats i militàncies anticlericals en transformació*. Universitat de Barcelona. Tesi doctoral, 2015.

PENALVA MORA, Vicente. *El orientalismo en la cultura española en el primer tercio del s. XX. La Sociedad teosófica espanyola (1888-1940)*. Universitat Autònoma de Barcelona. Tesi doctoral, 2013.

PUY, Josep. *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2015.

- *Samuel Morera. Alcalde republicà de Terrassa*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2019.

RATÉS, Ramon. *Memòries d’un cafeter de noranta-sis anys*. Poboleda, 1980.

SÁNCHEZ FERRÉ, Pere. *La maçoneria a Catalunya, 1874-1936*. Universitat de Barcelona. Tesi doctoral, 1988. Vol I-II.

-. *La maçoneria a Catalunya. 1868-1936*. Barcelona: Ed.62, 1990.

-. *La maçoneria en la societat catalana del segle XX. 1900-1947*. Barcelona: Ed.62, 1993.

-. *La maçoneria a Catalunya (1868-1947)*. Vol. I-II. Barcelona: Acacia, 2008.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep, VENDRELL MORENO, Quim. *Gran Lògia de Catalunya. Orígens, consolidació i repressió franquista. Una història vigent*. Tarragona: Arola, 2011.

TONA i NADALMAI, Abelard. *Qui va parlar? Prats de Molló: els fets, els homes*. Barcelona: El Llamp, 1984.

-. *Memòries d’un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1994.

VENDRELL MORENO, Quim. «Maçoneria internacional: viatge d’anada i tornada» a SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep y REIG TAPIA, Alberto (coords), *Exilios en el mundo contemporáneo: vida y destino*. URV/UACM/SIMO, Tarragona/Ciutat de Mèxic, 2016, p. 137-160.

HEMEROTECA

Gaceta de Madrid (1867-1872)

La Luz (1886)

La Tramontana (1889)

El Faro Espiritista (1888)

Egara (1895-1899)

El Espejo (1899-1903)

El Libertador (1910)

La Acción (1925-1929)

L’Acció (1934-1935)

ARXIUS I CENTRES DE DOCUMENTACIÓ CONSULTATS

ACVOC-AHTE: Arxiu Comarcal del Vallès Occidental-Arxiu Històric de Terrassa.

ACAU: Arxiu Comarcal de l’Alt Urgell.

AGMM: Archivo General Militar de Madrid.

AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

AIMP: Archivo Intermedio Militar Pirenaico.

AGMS: Archivo General Militar de Segovia.

ANC: Arxiu Nacional de Catalunya.

BIBLIODEF: Catálogo colectivo de la Red de Bibliotecas de Defensa.

BCT: Biblioteca Central de Terrassa

BC: Biblioteca de Catalunya

BPA: Biblioteca Pública Arús.

CDMH: Centro Doc. de la Memoria Histórica (Salamanca).

FBM: Família Bonastre Morera.

AGRAÏMENTS

Rafel Aróztegui,
Nebridi Aróztegui
Jaume Casares
Giovanni Cattini
Rosa M. Comellas
Rafel Comes
Rosa Maria Cruellas (ANC)
David Domènech i Marc Gordi (BPA)
Domènec Ferran
Joan Farran (Branca Bhakti-Terrassa)
Luly González
Mercè Guillén
Rosa Juan Durán
Mireille Juan
Ricard León i Dr. Lluís Guerrero (COMB)
Josep Lluís Lorca i Joan Soler (ACVOC-AHTE)
Marta Martínez García (CDMH)
Verónica Rapalino (ACAU)
Núria Saun
Àngels Solà (AHCB)
Sara Codina i Àlex Torres (BCT).